

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015

December 2015

www.sosyalarastirmalar.com ISSN: 1307-9581

İLHANLI DEVLETİ'NDE KERAİT BİR AİLE: ALINAK NOYAN VE EMİR KURMIŞI
KHEREID A FAMILY IN ILKHANID GOVERNMENT: ALINAQ NOYAN AND AMIR QURMISHI

Ömer SUBAŞI*

Öz

Cengiz Han'ın var olma mücadelesi verdiği ilk günlerde Kerait boyları ile başlayan iyi ilişkiler Moğol tarihi boyunca devam etmiş, özellikle Hülagu Han'ın batıya gelişi sırasında yanında getirdiği Kerait yöneticiler yeni kurulan İlhanlı Devleti'nin her kademesinde görev yapmışlardır. İlhanlı Devleti'ne özellikle askeri sınıfta hizmet eden Kerait yöneticilerin başında gelen Alinak Noyan, binlik komutanı olarak başladığı görevinde kazandığı başarılar sonrası kısa zamanda yükselmiş ancak meydana gelen taht mücadelesine müdahil olup kaybeden tarafta olunca öldürülüp ortadan kaldırılmıştır. Alinak'dan sonra devlete hizmet etme görevini üstlenen oğul Kurmishi, babası gibi ordu saflarında savaşmış ve Gazan Han döneminden başlayarak değerli devlet adamlarından birisi haline gelmiştir. Ancak Kurmishi, çocuk yaşta tahta geçen Ebü Saîd zamanında İlhanlı devlet idaresinin tamamını eline geçiren Emir Çoban ile giriştiği mücadeleyi kaybetmiş ve Sultaniye'de idam edilmiştir. Bu çalışmada İlhanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan Kerait bir aileye mensup Alinak Noyan ve Emir Kurmishi'nin askeri ve siyasi hayattaki faaliyetleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Moğol, İlhanlı, Kerait, Alinak, Kurmishi.

Abstract

Cengiz Khan's battle started peaceful relation with Khereid Tribes in the beginning of his existence, and then it proceeded during the history of Mongol. Especially, when Hulagu Khan reached west side of their land Khereid Governor's started to get very important roles in Ilkhanid Government's each level. Alinaq Noyan was one of the most important headmen, who served head of soldier class to Ilkhanid Government, he started as a commander of thousand and his caption was increase dramatically during his life, however as a result of throne struggle they lost this scramble and then he was killed by others. After the Alinaq; Amir Qurmishi came up to prime minister. Amir Qurmishi also started to battle as his father in Ghazan Khan Period and then he came up to one of the most important leader in the country. Unfortunately, Qurmishi also lost campaign against to Amir Coban, who got the management of government because of Abu Said's age. As a result of this period, Qurmishi were executed in Sultaniye. This study mainly gives information about military and political proceeding about the people who played important role in Ilkhanid History as a part of family Khereid: Alinaq Noyan and Amir Qurmishi.

Keyword: Mongol, Ilkhanid, Khereid, Alinaq, Qurmishi.

Giriş

Moğolların Kiyat klanının lideri olan Yesugey, Tatarlar tarafından öldürüldüğü sırada büyük oğlu Cengiz daha çocuk yaşta idi. On iki yaşında yetim kalan Cengiz'i zayıf ve güçsüz buldukları için kabilenin ileri gelenleri ve babasının son sadık adamları ona itaat etmek yerine mallarını elinden alınca Cengiz, çareyi kaçıp saklanmakta buldu. Annesi ve kardeşleri ile Burkan Kaldun dağlarına giderek Onon Nehri kenarında uzun bir süre yaşamak zorunda kaldı. Kardeşi Kasar ile ailesinin vaziyetini yükseltmeye başlayan Cengiz, Börte ile evlendikten sonra karargâhını Kerulan Nehri'nin kaynaklarına taşıdı. Ardından Kerait Hükümdarı Tuğrul'a sadakat ve saygılarını arz etmeye gitti. Tuğrul, Cengiz'i iyi karşılayıp onu himaye ettiği kabileleri arasına aldı. Cengiz ile Tuğrul arasındaki bu ittifak gözle görülür şekilde Cengiz'in işine yaramış ve Tuğrul'un yardımları ile Cengiz bütün düşmanlarından kısa zamanda kurtulmuştur. Ancak ikili arasındaki ilişkiler, Cengiz'in büyük oğlu Cöçi için Kerait hükümdarının kızını istemesi ile bozulmaya başlamıştı. Bu olaya Tuğrul'un şiddetle karşı çıkması Cengiz'i derinden yaralamıştı. Bununla birlikte Tuğrul'un oğlu Sengün ise babasına, Cengiz ile Camuka arasındaki anlaşmazlıkta Camuka'yı tutmasını tavsiye etmiştir. Kendisine yapılan teşvikler ile Cengiz'e karşı cephe alan Kerait Hükümdarı Tuğrul onunla ipleri attı (Grousset, 2011: 208-218).

Tuğrul, Cengiz Han'ı yakalamak amacıyla yola koyulduğu zaman, Tuğrul'un hizmetlileri Badai ve Kişlik, Cengiz Han'ı haberdar etti (Moğolların Gizli Tarihi, 2010: 91,92). Bu sırada Kerait kavminde Kuydu isimli önemli bir general (emir) vardı. Kuydu, eşi, üç yaşındaki oğlu, bir deve ve bir at ile Tuğrul'un yanından ayrılarak Cengiz'in hizmetine girmek için geldi. Kuydu'nun sadık olduğunu gören Cengiz, ona Keraitler içerisinde olan kendi kabilesini toplamasını emretti ve böylece Kuydu, kendi liderliği altında bin kişilik bir kuvvet topladı. O dönemde Kuydu'nun kardeşi Abuşka ise Cengiz'in hizmetinde önemli bir bitikçi şefiydi. Yirmi dört oğlu olan Kuydu'nun en büyük oğlu Tukor, Hülagu Han'ın hizmetindeki bitikçiler

* Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Öğretim Üyesi, subasi.omer25@gmail.com

arasında İran'a gelen yüz kişilik topluluğun emiri idi. O, Bağdat'tan Hülagu Han için hazine ve mal toplamış, büyük miktarda altın ele geçirmişti. Tukor'un Alinak adında bir oğlu vardı.¹ Önceleri Alinak, Merkit kavminden olan Todaklin kabilesinde Kuçor'un binliğinde görev yapıyordu. Kuçor öldüğü zaman Hülagu yaşı küçük olmasına rağmen Alinak'ı binliğe tayin etti (Reşidüddin Fazlullâh, 1983: I. 94,95).² Böylece Alinak, Hülagu Han'ın hizmetindeki babası Tukor gibi bitikçi olmak yerine askeri sınıfta kendisini gösterme fırsatı buldu. Alinak'ın katıldığı ilk sefer ile oğlu Kurmuşî'nin ölümüne kadar geçen yaklaşık 50 yıllık süre içinde yani 1269-1319 arasında bu baba-oğul İlhanlı ordu saflarında devlete hizmet etmiş ancak her ikisi de giriştikleri faaliyetler sonrasında idam edilerek ortadan kaldırılmışlardır.

Alinak Noyan'ın İlhanlı Siyasi Hayatındaki Rolü ve Askeri Faaliyetleri

Hülagu'nun hizmetinde binliği komuta etmeye başladıktan sonra askeri faaliyetleri ile isminden söz ettiren Alinak, Abaka döneminde 1269 yılında Gürcistan'da isyan eden Tekuder Oğul'un üzerine gönderilen kuvvetler arasındaki öncü birlikleri komuta etmesi ile ilk defa dikkat çeker. Abaka, Tekuder'in isyanını bastırmak amacıyla bölgeyi iyi bilen Şiramun Noyan'ı orduları ile Gürcistan'a kaçan Tekuder'in arkasından yolladı ve Alinak'ı öncü kuvvetler ile gönderdi (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 87; Reşidüddin Fazlullâh-i Hemedânî, 1983: II, 750; Reşideddin Fazlullah, 1998: III, 522, 523).³ Bu askeri hareket esnasında Alinak,⁴ savaş sırasındaki başarılarından dolayı kendisinden söz ettirmeye başlamıştır. Ancak Alinak'ın İlhanlı tarihinde yıldızının parlaması, bu isyandan bir yıl sonra meydana gelen savaşta olmuştur. 668 senesi 1 Zilkade (22 Haziran) 1270'de Abaka Han ile Barak arasında vuku bulan savaş sırasında şecaat gösteren Alinak, bu sebeple itibar ve şöhrat sahibi oldu (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 102). Alinak'ın fiziki hususiyetleri hakkında malumat veren tek eser olma özelliğini taşıyan Anonim Gürcü Kroniği, bu savaş sırasında yaşananlar ve Alinak hakkında kısaca şöyle bilgiler içermektedir: *"Soylu bir aileye mensup olmayan ancak kuvvetli, görkemli fiziği ile korkusuz, sevimli, nazik ve yakışıklı bir adam olan Alinak, Abatay Noyan'ın yanına geldi ve uygun zamanda askerleri ile öncü olarak savaşmak istediğini söyledi. Abatay Noyan bu isteğe karşı çıktı. İki ordu savaşmak için karşı karşıya geldiklerinde büyük ve ölümcül bir savaş meydana geldi. Alinak, düşman saflarını yardı; onları ayırdı ve kuvvetleri ile açtığı bu yerden geçtikten sonra kuvvetlerini bir araya toplayarak geri dönüp düşman hattı boyunca "Allah Allah" diyerek onları kesti. Sonra tekrar Alinak geri döndü ve "Allah Allah" nidaları ile düşman hattını çökertti."* (Kartlis Tskhovreba, 2014: 365,366). Bu dönemde İlhanlı Ordu saflarında İslamiyet'in ne denli yayıldığı bilinmemesine rağmen kroniğin Alinak'ın kuvvetlerinin "Allah Allah" nidaları ile saldırdığını iddia etmesi, ilgi çekici bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Kroniğin Alinak'ın Müslümanlığına dair verdiği bilgileri doğrular şekilde Mîrhând ve Hândmîr'in dönem dönem Alinak'ın ismini "Ali İnak" olarak vermesi, bu Kerait komutanın Müslüman olduğunun düşünülmesine sebebiyet vermektedir. Bunlara ek olarak Alinak'ın ilerleyen zamanlarda Müslüman olan İlhanlı Sultanı Ahmed ile iyi ilişkiler kurarak onun damadı olması da yine Alinak'ın Müslüman olduğunu akla getirmektedir.

Bu dönemde İlhanlı tahakkümü altındaki Gürcistan'da siyasi hayat sürekli olarak değişkenlik göstermekteydi. Tebriz merkezli otoritenin bölge üzerindeki nüfuzu gün geçtikçe artıyor ve bu da Tiflis ile Kutaisi merkez olmak üzere ikiye bölünmüş Gürcistan'da devletin ileri gelenlerinin devamlı saf değişmelerine sebebiyet veriyordu. Bu karışık süreçte bazı eristaviler aralarında anlaşarak Narin David ile bağlarını koparıp Abaka Han'ın otağına gitmek için yola çıktılar (Tellioglu 2009: 12; Allen 1932: 237; Mikaberidze 2007: 287).⁵ Onlar, bu planlarını o sırada Javakheti Dağları'nda bulunan Alinak Bahadır ile

¹ Alinak Bahadır, Kerait kabilesindedir. Reşidüddin Fazlullâh-i Hemedânî (1983). *Câmi' u' t-Tevârih -718/1318-*, C.I., Yay./Haz.: Behmen Kerimi, İntişarat-ı İkbâl, Tahran, s. 88.

² Önceki zamanlarda Kuçor, Alinak'ın büyük babası Kuydu'nun binliğinde görev yapmıştı. Kuydu, oğullarını ve asil ordusunu Cengiz Han'ın yanına gelmek üzere terk ettiği kabilesinde bıraktığı için Kopçur'un ordusunun binlik komutanlarından birkaçını yolda kendisine yardımcı olmaları amacıyla yanına götürmüştü. Bunun üzerine Kopçur, Kuydu'nun binliğinden Kuçor'u yanına aldı. Kuçor, cesur bir adam olmasından dolayı binliklerden birisine tayin edildi. Kuydu'nun oğlu, Alinak'ın babası ve yüz kişilik bir kuvvetin komutanı Tukor, Kuçor'un binliğinde görevliydi.

³ Savaşa öncü birlik komutanı olarak katılan Alinak'ın ismi Behmen Kerimi nüshasında bulunmuyorken, İsmail Aka'nun eserinde Alinak ismi İlinak olarak yazılmıştır.

⁴ Hülagu Han döneminde İlhanlılar ile Türkiye Selçukluları ve Karamanoğulları Beyliği arasında yaşanan siyasi olaylarda isminden sıkça söz ettiren Alinak Noyan ile çalışmamızın konusunu teşkil eden Alinak Noyan, araştırmacılar tarafından dönem dönem aynı kişi olarak düşünülmüştür. Ancak Hülagu döneminde hem küçük yaşta olması hem de bir binliğin komutanı olarak Gürcistan'da Javakheti-Samtskhe bölgesini kendine yurt tutması, Anadolu'da meydana gelen siyasi olaylara müdahil olup büyük seferlerde komutanlık yapmasını pek mümkün kılmamaktadır.

⁵ Eristavi, Gürcüce eri-eris (ordu, daha sonra halk anlamında da kullanılmaya başlamıştır) ve'avi (baş) kelimelerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur ve zamanla mahalli idareci anlamında kullanılmıştır. Ayrıca büyük bir orduya hükmeden ve belli bir eyalete sahip olan şahıslara verilen isimdir.

paylaşmışlardı (Kartlis Tskhovreba 2014: 371).⁶ Ardından niyetlerini Abaka Han'a da açık ettiler. Abaka, buna çok sevindi ve bu olayda eristavilere yol gösteren Alinak'a büyük hediyeler sundu. Onlar, Abaka'nın huzuruna geldiklerinde Han, onları hoş karşılayıp hemen Şıramun Noyan'ı yanına çağırdı. Ona, Narin David'in bir asi olduğunu ve Tekudar Oğul isyanında olduğu gibi bütün asilere yardım ettiğini; birçok hediye ile aile mirasını Kral'a verdiğini ancak onun halen daha asiler ile işbirliği yaptığını söyleyerek ondan intikam almak istediğini söyledi. Abaka Han, Kral Narin David'in üzerine yürümeleri için Şıramun Noyan ile Alinak'a emir verdi. Onlar, büyük bir ordu ile harekete geçtiler ve Trialeti'yi ve Likhi Dağları'nı aşılıp Kutaisi'ye saldırdılar. Bunu haberi alan Kral, Moğollara karşılık vermek yerine aceleyle kaçmayı ve saklanmayı tercih etti. Moğollar, Kutaisi'de her yeri yağma edip yakaladıklarını esir ettikten sonra bölgeden ayrıldılar. 1271-72'de Kutaisi'ye yapılan ve Alinak'ın iştirak ettiği bu akından üç yıl sonra (1275) yeniden Abaka Han, Alinak ve Şıramun Noyan'a Kral Narin David'in üzerine gitmelerini emretti. Onlar, Kral'ın kaçmış olabileceği yerleri işgal edip onun ülkesini harap ettikten sonra yakaladıklarını esir ve ele geçirdikleri ganimetler ile bölgeden uzaklaştılar (Kartlis Tskhovreba, 2014: 367,368; Galstyan, 2005: 72).⁷ Alinak'ın, eristavileri Han'ın huzuruna çıkarılması ve sonrasında düzenlenen seferlere iştirak ederek başarılar elde etmesi artık onu daha güçlü kılmış ve 1265 yılında Abaka Han tarafından Gürcistan'a gönderilen Şıramun Noyan'dan sonra ikinci adam seviyesine yükselmesine neden olmuştur. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla kısa süre sonra Şıramun Noyan'ın tarih sahnesinden çekilmesi, Alinak'ın önünü açmış ve onu daha çok sözü geçer hale getirmiştir.

Alinak'ın Hums Savaşı'ndaki Rolü

İlhanlı ordularındaki hizmeti Güney Kafkasya ile sınırlı kalmayan Alinak, İlhanlı-Memlûk savaşlarına da iştirak etmiş ve mücadele sırasında üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Hülagu döneminde başlayan İlhanlı-Memlûk Savaşları'nda yeni bir safha Abaka Han zamanında başlamış ve Han, ele geçirmek ya da kendine bağlamak amacıyla Memlûkler'e karşı bir savaş açmıştır. Abaka Han, birliklerinin idaresi için kardeşi Mengü Timur'u tayin etti ve emrindeki ordular ile Memlûk Sultanına karşı savaşmasını emretti. Mengü Timur, Alinak Bahadır, Şehzade Hülacü, Gürcü ve Ermeni Kralları ile Suriye'ye doğru yöneldi (Galstyan, 2005: 54). Müttefik kuvvetler, Eylül 1281'de Suriye'ye girip Hums Şehri'nin yanında ordugâh kurdular (Vassâf, 2004: 59,60; Mîrhând, 1339: V, 317; Abû'l Farac, 1999: II, 607; Amitai, 1995: 189,194; Grousset, 2011: 372; Bedrosian, 2004: 56,57). Moğolların gelişinden haberi olan Memlûk Sultanı Kalavun, bütün gücüyle oraya geldi ve büyük ordusu ile Moğolların karşısına çıktı. İki ordu, Hums Vadisi'nde karşılaştı (Galstyan, 2005: 54,73; Abû'l Farac, 1999: II, 607). Komutasındaki orduya savaş düzeni aldırarak Mengü, Alinak'ı ordunun sağ tarafına; Mazuk Ağa ile Hindukar'ı ordunun sol tarafına yerleştirdi. Kendisi ise merkezde bulunmakta idi (Bedrosian, 2004: 57; Amitai, 1995: 192; Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 124).⁸ İki ordu 29 Ekim 1281 Perşembe günü Hums civarında karşı karşıya geldikten sonra arbede başladı. Alinak'ın komutası altındaki Gürcü ve Ermeni askerlerinin de dâhil olduğu Moğolların sağ cenahı, ani bir hamle ile Memlûklerin sol cenahına hücum ederek onları bozguna uğrattı ve onları geri çekilmeye zorladıktan sonra Hums kapılarına kadar onları kovaladılar (Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 124; Mîrhând, 1339: V, 317). Memlûkler ile savaşarak onlara ağır kayıplar yaşatan Alinak, geri döndükten sonra Mengü Timur'un savaş meydanından ayrıldığını gördü. Gittiğini sonradan öğrendiği için Alinak, iki gün boyunca Mengü Timur'u bekledi. Ardından, Alinak giriştiği mücadele sonrası galip gelerek işgal ettiği yerleri terk edip Mengü Timur'un arkasından gitmek için yola koyuldu. Fırat Nehri'ne kadar yol almalarına rağmen Mengü Timur'a ulaşamadılar. Nihayetinde Alinak, savaş sırasında başarı göstermiş olsa da ordunun Memlûkler karşısında aldığı topyekûn bir yenilgi, onun için de ağır bir hezimet anlamına geliyordu (Bedrosian, 2004: 57). Savaş sırasında etkin rol oynayan Alinak'ın Gürcü ve Ermeni kuvvetlerini komuta etmesi dönem dönem yanlış anlaşılmalara neden olmuş; Robert Bedrosian, Alinak'ın Gürcü bir general olduğunu iddia etmiştir. Aynı şekilde Bertold Spuler de Bedrosian ile görüş birliğindedir. Ona göre de Alinak, Gürcü bir generaldir. Ancak bu şekilde bir düşüncenin ortaya çıkması Alinak'ın faaliyet sahasının Gürcistan olması ve mücadele esnasında Ermeni ve Gürcü birliklerini komuta etmesinden ötürüdür. Alinak hakkında bilgi içeren kaynakların açıkça ifade ettiği gibi Alinak, Gürcü değil Kerait kavmine tâbi bir Noyandır (Bedrosian, 2004: 57; Spuler, 1957: 483).⁹

⁶ Anonim Gürcü Kroniği, Alinak'ın binliğinin başında olduğunu ve Göle ve Javakheti Dağları'nı kendine yurt tuttuğunu iddia etmektedir.

⁷Şıramun Noyan, 1275'te Abhazy'a girmiş ve büyük bir tahribat yapmıştır. A.G Galstyan (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, Çev.: İlyas Kamalov, Yeditepe Yay., İstanbul, s. 72.

⁸ Reşîdüddin Fazlullah'a göre Mazuk Aka ve Hindukur'un askerleri, ordunun sağ tarafında; Alinak, Taycu Bahadır, Şehzade Hülacü ve Kara Buka sol tarafta idiler.

⁹ Savaş sırasında Alinak'ın komutası altında Gürcü ve Ermeni birlikleri ile ordunun sağ tarafında Şehzade Hülacü, Kara Buka, Taichu Bahadır da bulunmaktaydı.

Alinak'ın Saltanat Mücadelesi Sırasındaki Faaliyetleri ve Ölümü

Abaka Han döneminde ordu içerisindeki etkinliği gitgide artan Alinak'ın, Ahmed Han'ın İlhanlı tahtına oturması ile kaderi tamamen değişti. Ahmed Teküder, Hülagu'nun yedinci oğluydu ve Kutay Hatun'dan doğmuştu. Ahmed'in en büyük eşi Konkurat kabilesinden olan Dokuz Hatun idi. Ahmed'in altı tane kızı vardı ve hepsinin büyüğü, Dokuz Hatun'dan olan Küçük isimli kızıydı. Ahmed kısa zaman sonra kızını Alinak ile evlendirerek onunla akrabalık bağı kurdu (Benâketi, 1969: 437,438; Reşidüddin Fazlullah, 2013: 128).

Abaka Han'ın ölümünün ardından yapılan yas töreninin sonlaması ile Şehzade Argun gelmeden önce hazır olan Ahmed Teküder, Acay, Kungurtay ve Baydu gibi şehzadeler ve hatunlar ile emirler sultanlık konusunda kengeş yapıyorlardı. Hülacü ve Kongurtay gibi şehzadeler Ahmed'in sultanlığı konusunda fikir birliğine vardılar. Fakat Olcay Hatun, bazı emirler ile Mengü Timur'u destekliyordu. Kısa zaman sonra İlhanlıların kudretli devlet adamlarından birisi haline gelecek olan Emir Buka ve kardeşi Aruk ile Ak-Buka ise şehzade Argun'u hükümdarlığa layık görüyorlardı. Bunlar yaşanırken Mengü Timur'un ani ölümü dengelerin değişmesine sebebiyet verdi. Şehzade Argun'un gönülsüzce kabul etmesi ile Ahmed, 6 Mayıs 1282'de tahta oturdu. Ahmed'in tahta çıkmasından hemen sonra Şehzade Argun ile Kongurtay arasında sıkı bir dostluk kurtuldu. Kısa süre sonra Argun, Sugurluk'tan Horasan'a gitti. Ahmed, Temmuz 1282'de Kongurtay'ı kalabalık bir ordu ile Rum'a gönderdi. Şehzade Argun o kış Bağdat'ta idi. Bağdat'ta kışlayıp Karadağ'da yayladı. Abaka Han'ın hassasına ait olup onun ordularında hizmet eden Şehzade Geyhatu ve Baydu'nun öncü birliği olan bir tümen asker ile bazı emirler Şehzade Argun'u destekliyordu. Ahmed, bunların birlikte olmalarından korkuyordu. Alinak'ın oğlu Kurmişi ve Aruk komutasında bir ordu kurdu. Sultan, Bağdat'ta bulunan Argun ile Rum'daki Kongurtay arasındaki irtibatı zorlaştırmak ve bu yolla da kendisini emniyete almak için Kurmişi ve diğer emirlerin komutası altındaki ordunun Diyarbakır'da kışlamasını buyurdu (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 134,135).¹⁰ Bu olay sırasında Alinak'ın üç oğlundan birisi ve kendisinden sonra devlette etkin bir şekilde görev yapacak olan Kurmişi, artık tarih sadesindeki yerini yavaş yavaş almaya başlamıştı.

Yaşanan bu gerginlik sonrası Ahmed ile Argun arasında düşmanlık ateşi alevlendi. Bu sırada Ahmed, Aladağ yaylağına geldi ve kurultay için Kongurtay'ın gelmesini istedi. Kongurtay fermanından hemen sonra huzura gelerek hizmette bulundu. Ardından yakınlarından birisini Argun'a güzel hediyeler ile gönderdi. Argun da buna karşılık iki tane panteri hediye olarak Kongurtay'a gönderdi. Bu sırada Kongurtay'ın Argun ile anlaşığı ve nevrüz günü Ahmed'i yakalayacakları ağızlarına düşmüştü. Ahmed'den yüz çeviren askeri sınıf Kongurtay ile işbirliğine girişti. Ahmed, bunların ittifakından haberdar oldu ve Günyengilamişi'den bir gün önce gelecekte damadı olacak olan Alinak'ın evine gitti. Alinak'ı ertesi gün sabah Kongurtay'ın üzerine yürümeye mecbur bıraktı. Alinak, H. 682 senesi 26 Şevval (17 Ocak 1284)'de Kongurtay'ı yakaladı. Arran'a, Ahmed'in katına getirdi ve Karabağ'da idam etti. Alinak, Argun'un da bu ittifakın içinde olduğunu söyledikten sonra Ahmed'e: *"Ben aynen Argun'u da eli bağlı kulluğuna getireceğim için Sultan'ın yüreğini rahat tutması gerekiyor."* dedi. Ahmed, Alinak'a "suyurgamişi" verdi ve onun itibarını artırıp değerli kılarak orduların idaresini ona bıraktı (Ehrî, 1954: 40; Vassâf, 2004: 74; Reşidüddin Fazlullah, 2013: 136).

Şehzade Kongurtay'ın idamından sonra İlhanlılar'da iktidar mücadelesi kendini göstermeye başladı. Bu sürecin üstesinden gelmek isteyen Ahmed, kendince gerekli gördüğü önlemleri aldı ve ardından Alinak'ı bir ordu ile Argun ile savaşmak üzere tayin etti (Ehrî, 1954: 40; Benâketi, 1969: 439; Bedrosian, 2004: 60; Kazvîni, 1944: 594). Alinak, Argun'un huzuruna vardığında Şehzade Argun, iyilikler ve ödülleri vasıtası ile Alinak'ın Sultan'a karşı sadakatini kazandı ve onu kendi tarafına çekip yemin ile kendine bağlayıp Ahmed'e geri gönderdi. Sahip Divan, Şehzade Argun ile Alinak'ın gizli anlaşmasını öğrenip bunu, Sultan'a rapor etti. Sultan, Alinak'ı yeniden kendi tarafına kazanmak için kızı Küçük'ü onunla evlendirdi. Bu olay, Alinak'ın Sultan'a karşı isyandan feragat etmesine sebebiyet verdi ve yemin ederek yeniden Sultan'a bağlılığını sağladı (Vassâf, 2004: 72; Khwandamir, 1994: 68,69).

Bu sırada Alinak'ın büyük bir ordu ile geldiğine dair haber, Kazvin'de dillere düştü. Gelişmelerden haberdar olan Rey kadısı bir ulak ile yola düşüp Argun'un huzuruna çıkıp: *"Kongurtay'ı ortadan kaldırıp, onun emirleri ve yakınlarını yasaya çarptırdılar, büyük emirleri tutukladılar. Ahmed, kızını Alinak'a verip, onu öncü birliği olarak büyük bir ordu ile senin üzerine saldırmaya gönderdi. Kendisi de ardından gelecektir."* diye arz etti. Ahmed, H. 683 senesi 18 Muharrem (6 Nisan 1284) Perşembe günü Tuday Hatun ile evlendi. Ardından Moğol, Müslüman, Ermeni ve Gürcülerden oluşan yüz binden fazla, çok sayıda ve iyi donatılmış seçkin atlılardan oluşan bir ordu düzenledi. Öncü birliğinde Alinak ile Tubut (Tebret) ve Yasaroğul gibi seçkin

¹⁰ Argun'u destekleyen arasında Tağaçar, Çavukur, Cankutur ve Doladay İdaci gibi birçok emir ve Abaka'nın hizmetinde bulunmuş olan geziktanlar ve mülazımlar bulunmaktaydı.

emirler ile on beş bin atlıyı gönderdi (Benâketî, 1969: 439). Üç gün sonra H. 682 senesi 9 Zilkade (29 Ocak 1284)'de şiddetli kar yağdı ve onun zorluğundan önde giden Tubut ve Yasaroğul, daha sonra da Alinak geri kaldı. Ahmed, öncü birlik olarak Kazvin'den yola düştü ve Veramin'e kadar Argun'a bağlı sanatkarların evlerini yağmaladı. Argun, bu durumdan haberdar olduktan sonra elçilerini, Kuçan'da bulunan hazinesini huzuruna getirmeleri için gönderdi. Bu sırada Rey'den Alinak'ın nökerleri ve askerleriyle Kazvin yöresine ulaştığını bildiren elçi geldi. Vassâf'a göre Alinak, Rey Şehri'ne baskın yaparak, şehir ve çevresindeki ahaliyi öldürmüş ve bütün teçhizatları harap etmişti. Orada Argun'a ait olan sarayları harap edip bütün ağırlıkları alarak Azerbaycan'a göndermişti. Argun, bu haberi duyunca çok sinirlenmiş, hiddete kapılmıştı (Vassâf, 2004: 75,76; Mîrhând, 1339: V, 337; Aştîyânî, 1986: 228,229). O, öncü birlik olarak bir kuvvet gönderdikten sonra bizzat kendisi de Temişe yoluyla hareket etti. H. 683 senesi 8 Saferi (26 Nisan 1284)'de Ahmed, sekiz tümen askerle Mugan'a doğru yola koyuldu. Ayın 13'ünde (1 Mayıs) Argun'un ordusunun Talikan hududunda görüldüğünü bildiren elçi ulaştı. Ahmed, Erdebil yöresinden Alinak'ın oğlu Kurmuşî'yi babasının yanına gönderip: "Eğer siz daha fazla olursanız savaşın; yoksa bizim gelmemize bekleyin." diye buyurdu ve 18 Safer (6 Mayıs)'de Erdebil'den yola çıktı. Argun, Nevruz'a bir elçi gönderdi ve bir tümen ile arkasından gelmesini emrettikten sonra Hindu Noyan'ı da ordusuyla isteyip kendisi de altı bin atlı ile hızla ilerledi. Bu kuvvetler öncü birliklerin büyük ordugâhu civarında birleştiler. Bu sırada Argun'un öncülerinden birini yakalayıp Alinak'ın huzuruna getirdiler. Onu sarhoş edip sorularına cevap aradılar. H. 683 Senesi 16 Safer (4 Mayıs 1284- Hândmîr'e göre 1 Safer 683- 19 Nisan 1284) Perşembe günü Kazvin havalisinde bulunan Akhoca yakınlarında iki ordu karşı karşıya geldi. Öğle vaktinden gece geç vakte kadar savaştılar. Alinak'ın Rey'de yaptıklarının intikamını almak isteyen Argun, Vassâf'a göre gece Sultan'ın ordusunun sağ cenahını idare eden Alinak'ın ordugâhına hücum etti ve hızlı bir şekilde saldırıya geçip onun pek çok sayıda askerini öldürdü. Alinak, ağır bir yenilgiye uğrayınca geri çekilmek zorunda kaldı (Reşîdüddîn Fazlullâh-i Hemedânî, 1983: II, 792,793; Reşîdüddîn Fazlullah, 2013: 138; Ehrî, 1954: 40; Khwandamir, 1994: 69; Benâketî, 1969: 439; Hândmîr, 1983: III, 122,123; Mîrhând, 1339: V, 336,337; Kazvîni, 1944: 594; Abû'l Farac, 1999: II, 613,614; Aştîyânî, 1986: 229).

Sonunda Alinak ve Tubut hezimete uğradılar. Cemalabad kapısından Ebher yöresine kadar yaklaşık on fersah kadar kaçtılar.¹¹ Bu sırada Celayirlilerden birileri Argun'un mal ve eşyalarına saldırıp onları yağmaladı. Olanlara çok kızan Argun, hezimete uğrayanların ardından gitmek istedi. Ancak emirler uygun bulmadılar. Alinak'ın dişi bir Arap atı vardı. Savaş sırasında onu, ardından koşturur; kendi atı yorgun düştüğünde ona binerdi. Alinak'ı yakından tanıyan Argun, savaş alanının etrafında dolaşüyor ve Alinak'ı yakalamak için gayret sarf ediyor ancak onu göremiyordu. Argun, o sırada Alinak'ın başıboş dolaşan kısırağını tanıyıp etrafını çevirmelerini buyurdu. Emir Nevruz, onu kemendi ile yakaladı. Argun, kısırağı ona bağışladı. Alinak'a: "Bahadırlik ve mertlik adıyla bu az miktarda olan askerden yüz çevirip kaçacağın benim hiçbir zaman hatırımdan bile geçmezdi. Senin meşhur atını yabani eşek gibi yakaladık. Sen de yabani koyun gibi kızgın aslanın narasından kaçır oldun." diye haber gönderdi. Bu mesajdan sonra Argun, emirlerin uygun görmesiyle geri döndü ve bu sırada arkasından gelen Ahmed'in ordusu ile savaşmak için öncü birliklerinin kendisi ile birleşmesini istedi. Ancak Damgan'a ulaştıklarında öncülerinden hiçbir ize rastlamadılar çünkü onlar yolda iken Argun'un ordusunun hezimete uğradığını duymuşlar ve bu nedenle geri dönmüşlerdi (Reşîdüddîn Fazlullah, 2013: 139; Aştîyânî, 1986: 229).¹²

20 Safer (8 Mayıs) Pazartesi günü Tubut'un elçisi, Ahmed'in yanına ulaştı ve: "Argun ile savaştık, o kaçtı. Onun askerlerinin çoğunu yakalayıp getiriyoruz." diye haber gönderdi. O gün şenlikler yapıldı. Safer'in 23'ünde Ahmed, Şeruyaz'da Tubut'a yetişti. Ertesi gün Şehzade Hülcü bir tümen asker ile Rey taraflarına yola koyulup: "Bütün emirler Buka'nın sözünden çıkmayacaklarına dair yazı versinler." diye buyurdu (Reşîdüddîn Fazlullah, 2013: 140). Alinak hariç hepsi bu emre razı oldular. Aslında Şehzade Hülcü ile Emir Buka arasındaki bu yakınlaşma kısa zaman sonra Alinak ile Ahmed'e düzenlenecek olan darbenin

¹¹ Vassâf, Akhoca'da yaşanan savaşı anlatırken Argun'un yenildiğini iddia eder ve savaşı kısaca şöyle anlatır: "İki ordu birlikte Akhoca sahrasına vardılar ve karşılıklı olarak da saf tuttular. Ansızın süvariler iki taraftan saldırdılar. Kılıç ve ok bir diğeri ile birleştikten sonra Argun'un askerleri yenildiler." Vassâf (2004). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, Neşr.: Abdul Muhammed Ayetî, Institute for Humanities an Cultural Studies, Tehran, s. 76; Ebû'l-Ferec İbnü'l İbrî (2011). *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, TTK. Yay. Ankara, s. 59.

¹² Vassâf olayı anlatırken Reşîdüddîn'in aksine savaş sonrası kısaca şu şekilde kaleme almıştır: "Argun merkezden ayrı kaldı. Üç yüz kişiden fazla bir kuvvet at üstünde yol alırken o üzengide (at üstünde) değildi. Ve Firuz Dağı yolunda geride kaldı. Bununla birlikte öncü askerine katılmayı ve tekrar savaşa hazırlanmayı ümit ediyordu. Gece yaklaştığında Argun'un askerleri arasında onun saklandığına dair bir söylenti yayıldı. Öncü askerleri ittifak için geldiler ve Argun bu haberi aldığı zaman gerdi döndü ve onların adetlerinde olduğu gibi yol üstünde gördükleri her şeyi yağmaladılar. Bütün Damgan ve havalisini bu yağmanın ateşine çektiler. Yolda Sultan Ahmed tarafından bir elçi geldi ve biz Alinak'a şehzade ile mücadele etmesini söylemedik mesajını verdiler. Ayrıca Şehzade'nin Sultan'ın huzura gelip onun ile dostluk kurmasını istediler. Sultan, Argun'u yakalamak için her türlü palavrayı attı ve hileyi yaptı. Vassâf (2004). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, s. 76.

habercisiydi. Alinak'ın, Buka'nın tahakkümü altına girmeyi kabul etmeyişi kendilerine karşı oluşan bu muhalif gurubun hareketlerinden tedirgin olmasından idi. Aslında Alinak'ın Buka'ya karşı takındığı bu tavır ikili arasındaki çekişmenin başlamasına sebebiyet verdi.

Bu sırada Argun, dağınık askerlerini toplamak istediği için zaman kazanmak amacıyla elçilerini Ahmed'in huzuruna gönderip bağlılığını arz ederek Sultan'dan özür diledi.¹³ Elçiler Kazvin yakınlarındaki Akhoca mevkiine barış istemek üzere Sultan'ın huzuruna geldiler. Ertesi gün anlaşıp geri döndüler. Argun'un beyanı: "Ben, kendi akamın üzerine nasıl kılıç çekebilirim? Benim içimde ona karşı hiçbir düşmanlık yoktu. Alinak gelip benim uzlarımı yağma edip aldıktan sonra onu defedip kendi esirlerimi kurtarmaya teşebbüs ettim. O, öfkesi yüzünden bana karşı ordu sevk etti. Ben de onunla savaşmaya mecbur oldum." ifadelerini içeriyordu. Bu sözleri ile Argun, savaşın sebebi olarak Alinak'ı gösteriyordu. Aslında Argun taraftarları Moğol askerlerin öldürülmesi için Alinak'ın Gürcüler ile birlikte hareket ettiğini düşünüyorlar ve Ahmed'e karşı içten içe düşmanlık besliyorlardı (Vassâf, 2004: 78; Reşidüddin Fazlullah, 2013: 140). Ahmed, bütün emirlerin "Argun pişman olmuştur." sözlerine aldırış etmemesine rağmen bir taraftan da barış için girişimleri sürdürmekten de geri durmadı. Ancak bu süre zarfında Ahmed ile Emir Buka arasındaki ilişki bozulmaya başladı ve bu durum Argun'un talihli olmasına yorumlandı. Emir Buka, Ahmed nezdindeki itibarını yavaş yavaş kaybederken onun yerine Akbuka itibar kazanmaya başlamıştı (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 141).

Ahmed ile Buka arasında bunlar yaşanırken Argun üç yüz seçkin askeri ile Kelat Kalesi'ne girdi. Nevruz, Alinak'ın geldiği haberini duyduğunda Argun'un yanına giderek Amuderya'dan geçerek Kuniçi (Koyuncu)'den aldıkları yardımla gelmeyi ve düşmanları o şekilde defetmeyi teklif etti. Ancak Argun bu söze iltifat etmedi. Bu sırada Argun, kalede emirler ile kengeş yaparken, Alinak kendisine ait onbin asker ile Argun'un arkasından yola çıktı ve üç gün sonra kalenin önüne vardı. Teslim olmaktan başka seçeneğinin olmadığını anlayan Argun, Alinak'a hediye etmek için yanında güzel bir at ile tek başına kaleden inip askerlerin yanına gelerek Alinak'ı çağırdı. Ardından konuşmak için onu yanına alarak kaleye geri döndü (Vassâf, 2004: 77; Khwandamir, 1994: 69; Kazvîni, 1944: 594).¹⁴ Alinak, Argun'a amcasının onu görmek için hevesli olduğunu söyledi. Alinak'ın güzel sözlerinden etkilenerek teslim olmaya razı olan Argun, Bulugan Hatun ile Ahmed'in ordugâhına doğru hareket etti ve uzun bir yolculuk sonrası 13 Rebiülahir (29 Haziran) Perşembe günü Ahmed'in huzuruna çıktı. Ahmed, onu yanına aldı ve Alinak'a emanet edip: "Kutuy Hatun'un yanına varana ve onun sözünü duyana kadar ona iyi davran." dedi. Alinak: "Mademki düşman elimize düştü, en iyisi bu gece onun işini bitirmendir." dedi. Ahmed: "Onun askeri ve malı yoktur. Ne yapabilir ki!" dedi (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 142; Benâketî, 1969: 439; Şabânkâreî, 1376: 265).¹⁵ Ahmed'in aklında Tuday Hatun'u eş alma düşüncesi olduğu için Alinak'ı ve şehzadeleri Argun'u korumak için orduların başında bırakıp kendi yakınları ile 16 Rebiülahir (2 Temmuz) Pazar günü Ağurk'a doğru hareket etti. Hetum'a göre Ahmed, eşi ve çocuklarını bıraktığı Tebriz'e geri döndü ve Alinak ile arkadaşlarına, Argun'u öldürün ve kesik başını bana gönderin diye emir verdi (Bedrosian, 2004: 60). Argun, muhafızların elinde üzgün ve hüznü bir halde idi. Bulugan Hatun, onun gönlünü hoş tutmaya gayret ediyordu. Ahmed ile arası açılan ve kaybettiği itibarının intikamını almayı düşünen Emir Buka, Abaka Han'dan sonra tahta geçme hakkının Argun'a ait olduğunu iddia edip harekete geçmeye karar verdi. Bu isteğini ilk önce akraba olduğu emirlere açık edip onların onayını aldı. Ardından kendine yakın olan noyanlara planını anlattı. Emir Buka, Emirlerin her birisi ile ayrı ayrı görüşüp onlara: "Ahmed başta damadı Alinak ve diğer akraba olduğu emirlere; "Argun meselesinden kurtulduğum zaman bütün emirleri de İsfereyjin hududunda ortadan kaldıracığım." diye kengeş yapmış. Hal böyle ise şimdi fırsatımız varken eğer kendi başımızın çaresine bakmazsak sonra nasıl olacak." dedi. Kısa zaman içinde Alinak'ın da kendi nökerleri ile düzenlediği bir toy sırasında aynen bu şekilde konuştuğuna dair duyular Buka'ya ulaştı. Bütün bu olanlar üzerine zaman kaybetmeden harekete geçmek isteye Emirler, Buka'nın etrafında bir ittifak meydana getirerek onun sözünden çıkmamaya karar verdiler (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 143; Vassâf, 2004: 77; Khwandamir, 1994: 69; Benâketî, 1969: 440; Fasîh-i Hâfî, 1961: II, 354).

Alinak, zafer kazandığı için bencillik ve gururundan dolayı gece gündüz eğlence ile meşgul olup devranın değiştiğinden habersizdi. Öyle ki Alinak dünya zevklerine bağlanan, harp işlerine karşı ihmalcı

¹³ Gönderilen elçiler Lekzi Gürgan'ı ve Ordubuka'dır. Ancak Vassâf elçinin ismini Kutlukşah Noyan olarak verir. Vassâf (2004). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, s. 76.

¹⁴ Hetum'a göre yenilen Argun, dağlara kaçmış ve sağlam bir kaleye sığınmıştır. Robert Bedrosian (2004). *Het'um the Historian's History of the Tartars [The Flower of Histories of the East]*, compiled by Het'um the Armenian of the Praemonstratensian Order Translated by Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey, s. 60.

¹⁵ Vassâf'a göre Argun geldikten sonra Ahmed, onun çadırına girmesine müsaade etmemiş ve Çadırda kızgın güneşin altında yüzünden ter akana ve dili susuzluktan çatlak çatlak olana kadar onu orada alıkoymuştur. Sultan, onu yanına almış ve her ikisi de ağlamaya başlamıştır. Bu konuşmadan sonra Abaka zamanında ona verildikten sonra gittiği Horasan'ı ona bıraktı ve onun her istediğini yerine getirdi. Alinak'a hareket ettikten sonra Argun'u öldürmesini buyurdu. Benâketî'ye göre ise yüzünden öpmüş ve ardından onu Alinak'a emanet etmiştir. Vassâf (2004). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, s. 77.

olan bir adamdı. Yiyor, içiyor ve sarhoş oluyordu (Abû'l Farac, 1999: II, 613). Emir Buka, Argun'un muhafızlarından olan İmcak adında birine seslenip ona: "Sana bir sır söyleyeceğim. Bunu açıklama." diye Moğolca yemin ettirip bu gece Alinak'ın gönlünü iyice hoş tutmasını; ona ve onun nökerlerine çok içki verip kendisinin uyanık kalmasını söyledi. Daha sonra Argun'un yakın bir adamını bu iş için onun hizmetine gönderdi. Ardından Alinak'ın yanında bulunan emirleri sarhoş etmek için anlaştılar. Planlarını uygulamaya koymak amacıyla bir toy meclisi düzenleyip Alinak'ı davet ettiler. Alinak: "Argun'u korumak bu gece benim nöbetimdir. İçki ile meşgul olamam." dedi. Cuşkab, Alinak'ın kendi yanlarında kalmasını sağlamayı üstlendi ve onu içki içmeye götürdü. Alinak Akşam namazı zamanında sarhoş olarak yatmıştı. Buka, ihtiyatlı davranmak için geceleyin üç atlı ile ablukanın içerisine girdi. Birisini yavaş yavaş otağa gönderdi. Argun'u uyandırıp: "Şimdi Buka vefakârlığından dolayı şehzadeler, emirler ve askerleri sana yardım etmek için birleştirdi. Seni buradan çıkarmak için gelmiş." dedi. Argun: "Bu sözler hiledir." dedi. Biraz korktu ve ürktü ise de sonradan o, çadırdan dışarı çıktı. Ardından Buka sapaşğlam bir şekilde Argun'u evine getirdi. Argun, silah kuşandı ve Arap atına atladı. Önce Alinak'ın başına gidip onu çadırında öldürdüler. 683 senesi 18 Rebiülahir Salı gecesi Tebriz tamgacısı ve Buka'nın hizmetinde bulunan Emir Ali, çadırın eteğini kaldırdı; Alinak'ın kafasını vücudundan ayırıp dışarı attı. Şehzadeler ve emirler, Alinak'ı öldürdükten sonra Ahmed'i yakalamak için harekete geçtiler (Vassâf, 2004: 78; Reşidüddin Fazlullah, 2013: 144,145; Stepannos Orbelean, 2015: 217; Kartlis Tskhovreba, 2014: 376; Kazvîni, 1944: 594,595; Abû'l Farac, 1999: II, 615; Ehrî, 1954: 40; Benâketî, 1969: 440; Aksarayî, 2000: 112; Fasîh-i Hâfî, 1961: II, 353).

İlhanlı Devleti'ndeki askeri görevlerine binlik komutanı olarak başlayıp ardından kazandığı başarılar sonrası hızlı bir şekilde yükselen Alinak, gerek Güney Kafkasya'ya gerekse Memlûk hâkimiyetindeki Suriye'ye yapılan seferlere iştirak etmiş ve verilen görevleri bihakkın yerine getirmişti. Ancak savaş meydanlarındaki başarısını siyasi hayatta sürdürmeyen Alinak, devrin ve düzenin değiştiğinin; devlette bir dönemin son bulmak üzere olduğunun farkına varamadan yapılan bir darbe ile ortadan kaldırılmış fakat onun oğullarından birisi olan Kurmişi, İlhanlı Devleti'ndeki siyasi ve askeri hayata babasının bıraktığı yerden hızlı bir giriş yapmıştır.

Emir Kurmişi ve Siyasi Hayatı

Alinak'ın öldürülmesinin ardından devlete hizmet eden üç oğlundan birisi olan Kurmişi Noyan, Sultan Argun ile ilişkilerini iyi tutarak önceden babasının ikamet ettiği Javakheti Dağları'nı kendine yurt edinmiş ve faaliyet sahası olarak da Gürcistan'ı tercih etmişti. Stepannos Orbelean'a göre Kurmişi bu dönemin en önemli komutanlarından birisiydi ve bir binliği komuta etmekteydi (Stepannos Orbelean, 2015: 237). Kurmişi, Samtskhe ve Artan (Ardahan) arasında kalan Javakheti Dağları'nda hayatını sürdürdüğü sırada Sultan Argun, Gürcü Kralı Demetre'yi idam ettirdikten sonra yerine tayin ettiği II. Vakhang'a (1289-1292) Gürcistan'da refakat etmesi için o bölgelerde hayatını idame ettiren Kurmişi'yi tayin etti. Kurmişi de bölgedeki diğer emir ve yöneticilerin yaptığı gibi Kral'a sadakatle hizmet edeceğine dair söz verdi. Yaşanan bu olay, Kurmişi'nin yıldızının parlamasına sebep olurken bölgede rahat hareket etme imkânı bulan ve Kral'a refakat etme görevini üstelenen Kurmişi, artık Gürcistan'da sözü geçen ve itibar edilen bir emir haline gelmişti (Kartlis Tskhovreba, 2014: 379,380; Brosset, 1849: 607; Galstyan, 2005: 80; Mikaberidze, 2007: 649).

İlhanlı Sultanı Argun, 9 Mart 1291'de öldükten sonra yerine devlet ileri gelenlerinin davetiyle tahta Geyhatu geçti. Tahta geçme sürecinde Alinak'ın oğlu Kurmişi ve Emir Çoban, Geyhatu'nun tarafını tutmuş, onunla birlik olmak için Aladağ'a gitmişlerdi (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 174, 177).¹⁶ Ancak Geyhatu, kısa zaman sonra Baydu ile giriştiği taht mücadelesini kaybedince öldürüldü. Artık İlhanlı Sultanı Baydu idi ve o da Gazan ile saltanat mücadelesine girmek zorunda kalmıştı. Kurmişi ve Emir Çoban'ın desteklediği Baydu ile Gazan arasında yapılan ilk mücadeleyi kaybeden Gazan, kendi bölgesine geri çekildi. Ağustos 1295'te Gazan, yeni bir sefer düzenlemek için harekete geçti. Yaklaşık 120 bin kişilik bir orduya sahip olan Gazan, Nevruz ve Kutlukşah'ı iki tümenle öncü olarak gönderdi (Vassâf, 2004: 182; Benâketî, 1969: 455; Özgüdenli, 2009: 104).¹⁷ Bu esnada ilk mücadelede Baydu'nun ordu saflarında yer alan Kurmişi ve Emir Çoban, Baydu'nun ordusundan kaçarak Gazan'ın ordusuna katıldılar. Bunların gelmesi Gazan'ın çok hoşuna gitti ve bu geliş uğurlu bir fal sayıldı. O, Kurmişi ve Çoban'a suygamişiler verip murassa hilat, külah ve kemer hediye etti. Bu sırada Kurmişi ve Çoban: "Eğer padişah bize suygamişi verirse hizmet etmekle meşgul oluruz ve öncü birliği olarak büyük emirlerden Nevruz ve Kutlukşah ile ittifak ederiz." diye itaatlerini arz ettiler. Ardından Gazan kendisine katılan bu iki komutana izin verdi ve onlar da diğer emirlere katıldılar (Ehrî, 1954: 46; Benâketî, 1969: 455; Mîrhând, 1339: V, 385; Kartlis Tskhovreba, 2014: 382; Fasîh-i Hâfî, 1961: II,

¹⁶ Reşidüddin Fazlullah'e göre Emir Çoban ile Kurmişi, başta Baydu'yu tahta geçirmek istiyorlardı ancak başarılı olamayınca yönlerini Geyhatu'ya çevirdiler. Behmen Kerimi nüshasında Alinak'ın oğlunu ismi farklı olarak verilmiştir. Reşidüddin Fazlullah-i Hemedânî (1983). *Câmi'u't-Tevârih* -718/1318-, C. II., Yay./Haz.: Behmen Kerimi, İntişarat-ı İkbâl, Tahran, s. 826.

¹⁷ Vassâf ve Benâketî gibi bazı müellifler Nevruz'un yanında 5 bin kişilik bir süvari kuvvetinin olduğunu ifade ederler.

372).¹⁸ Baydu ise Kurmişi ve Çoban'ın Gazan'ın yanına kaçmalarından dolayı hayal kırıklıkları yaşamaktaydı. Emir Tagaçar'ın da Nevruz'a iltica etmesi Baydu'nun iyice zayıf düşmesine sebebiyet verdi. Nevruz ile mücadele edecek gücü olmayan Baydu, Tukul ve Gürcü askerleri ile son bir çare olarak Merend ve Ucân üzerinden Gürcistan tarafına firar etme yoluna gitti. Diğer emirler de direnmenin bir anlamının olmadığını düşünerek teslim oldular (Ehrî, 1954: 46; Hândmîr, 1983: III, 145; Khwandamir, 1994: 81; Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 247; Vassâf, 2004: 182; Özgüdenli, 2009: 105).

Baydu, İldar ve Tukul'i Aras ve Nahcivan taraflarında takip etmek için Maraga'da bekleyen Nevruz ve Kutlukşah yola koyuldular. Baydu, Kurmişi tarafından komuta edilen 4 bin kişilik seçme bir süvari birliği tarafından takip edilirken Nahcivan taraflarında ele geçirildi. Ardından Nevruz, elçisini Gazan Han'a durumu anlatması için gönderdi (Reşîdüddîn Fazlullâh-i Hemedânî, 1983: II, 914; Ehrî, 1954: 46; Vassâf, 2004: 182; Benâketî, 1969: 455; Fasîh-i Hâfî, 1961, II, 372). Gazan, o sırada Tebriz'de bulunan Baydu'nun öldürülmesi için bir fermanı Nevruz'a gönderdikten sonra 4 Ekim 1295 Çarşamba gecesi Baydu, katledildi (Abû'l Farac, 1999: II, 657; Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 248; Özgüdenli, 2009: 107). Baydu ile arasında başlayan mücadeleyi Nevruz ve Kutlukşah'ın yardımcıları ile kazanan Gazan Han, Kasım 1295'te tahta çıktı (Spuler, 1957: 99). Bu sırada Baydu'un ölüm haberini alan Tukul, Gürcistan'a kaçtı (Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 248). Gazan, Gürcistan Kralı David'den Tukul ve oğlunun teslim edilmesini istedi. Kısa süre sonra Tukul ve oğlunun Gazan'a teslim edilmesi doğrultusunda karar verildi. Tukul'ı teslim alması için Kurmişi, Gazan tarafından gönderildi. Tutsakları teslim alan Kurmişi, yaptıklarının intikamını almak için onu öldürdü (Kartlis Tskhovreba, 2014: 383; Brosset, 1849: 615,616). Kurmişi ile Çoban'ın Baydu'dan yüz çevirip Gazan'ın yanına iltica etmeleri aslında bu iki emirin de bundan sonra yaşayacakları siyasi hadislerde artık kader birliği yapmalarının temellerini atacaktır. Öyle ki neredeyse bütün olaylarda bu ikili birlikte anılacak ancak Çoban'ın devlet kademelerindeki hızlı yükselişi aslında ikisi için de sonun başlangıcı olacaktır. Nihayetinde Kurmişi ve Çoban doğru karar vermiş ve kazanan taraf olarak askeri ve siyasi hayattaki yerlerini sağlamlaştırmışlardı. Emirlerin bu gelişi Gazan Han'ı mutlu etmiş; Emir Nevruz ve Kutlukşah Noyan'ın tarih sahnesinden çekilmelerinden sonra devlet kademesindeki yerlerini dolduranlar, bu dönemde yıldızı parlayan Emir Çoban ile Kurmişi olmuştur.

Gazan Han, cülusundan sonra memleket işlerini düzene koymaya çalışırken ona, şehzadelerden Duva ve Kaydu'nun oğlu Sarban'ın, Horasan ve Mazenderan'a girdikleri ve oraları yağmaladıkları haberi geldi. Gazan, isyanın sonlandırılması için Şehzade Suka ve Emir Nevruz'u gönderdi. Bu sırada Suka ve yanındaki emirler Nevruz'u defedip Suka'yı padişahlık tahtına oturtmak için ittifak yaptılar. Bunu haber alan Emir Nevruz, kuşluk vakti Suka'nun üzerine saldırdı. Yenilgiye uğrayan şehzade, kaçmak istemesine rağmen yakalanarak Rey'e getirildi. Yaşananları öğrenen Gazan, Suka ile işbirliği yapan emirleri yargılayıp onları öldürttüktan sonra asker toplama kararı aldığı bir sırada Horasan'dan Nevruz'un Suka'yı öldürdüğü ve düşman topluluğunun çoğunun hezimete uğratıldığı; geri kalanlarının ise Arslanoğul'u kendilerine baş seçtiği haberini aldı. Gazan Han, derhal emirlerden Kurmişi ve Çoban'ı bir ordu ile onları defetmeleri için at binmelerini buyurdu. Kurmişi ve Çoban yanındaki emirler ile ilerlerken Beylekan civarında Arslanoğul ve taraftarları ile karşılaştılar ve orada büyük bir savaş yaşandı. Arslanoğul ve yanındaki emirler o gün yapılan mücadelede üstün geldiler. Gazan'ın gönderdiği orduda Tuğrulça ağır yaralandı. Öyle ki az kalsın düşecekti. Alinak'ın oğlu Kurmişi, onu tuttu. Ertesi gün savaş yapılmaksızın karşı taraf teslim oldu ve asi emirler kaçtı (Reşîdüddin Fazlullah, 2013: 255, 256). Ancak Stepannos Orbelean olayı biraz farklı da olsa eserinde anlatmaktadır. Müellife göre: *"Kral ailesinden Aslan isimli birisi ortaya çıktı ve kendi etrafında pek çok kabileyi birleştirdi ve komutanları onun emri altına girdi. Başlangıçta Mugan Ovası'ndan Han'ın sarayına doğru gitmeye başladı. Ardından ordusuna daha fazla süvari birliği eklemek için Aras Nehri'nin diğer tarafına geçti. Han, bunu öğrendiği zaman Kurmişi ve Çoban'ın komutası altında Aslan'a karşı çok sayıda asker gönderdi. Kurmişi ve Çoban savaşmak için geldiler ve Aslan ile mücadeleye tutuştular. Onları savaşta yendi ve taraftarlarını yakalayıp hepsini öldürerek isyanı sonlandırdılar."* (Stepannos Orbelean, 2015: 240).

Önceki İlhanlı Sultanları zamanında olduğu gibi Gazan Han döneminde de devlete hizmet etmeye devam eden Kurmişi, Gazan Han'ın gerek Gürcistan taraflarına yaptığı akınlara gerekse Suriye'ye yaptığı seferlere katılmıştı. Öyle ki 1299 ilkbaharında Gürcistan Kralı, kardeşi vasıtasıyla Tokta Han'a görüşme teklif etmiş ve onu ülkesinden geçireceğine dair söz vermişti. Bu bilgi Gazan Han tarafından öğrenildiğinde

¹⁸ Reşîdüddin Fazlullah emirlerin gelişini şöyle anlatır: *"Sadr'in Tebriz'den kaçmasından sonra Tudacu tümeninden olan Emir Çoban ve Ali İnak'ın (Alinak) oğlu Kurmişi Kürgen: "Sürüde olan atlar yorgun ve şehzade ordusunun geldiği haberi ardı ardına ulaşıyor. Eğer izin verilirse atlarımızı donatmak için binelim."* dediler. İzin verildi. Beş yüz atlı, dinç buncaklı atlara binip akşamüzerini koşurdular ve şehzadeye kavuşup olcamişî şerefine nail olup murassa hilat, kemer ve kumaş topladılar. Şehzade Gazan katında: *"Eğer ferman olursa, Nevruz ve Kutlukşah ile onların hızında göç işine kalkışalım."* diye arz ettiler. Reşîdüddin Fazlullah (2013). *Câmiu't-Tevârih, (İlhanlılar Kısmı)*, Çev.: İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Kelejani, TTK. Yay., Ankara, s. 246, 251.

Gazan, çok öfkelenmiş ve Kurmişi'yi Alinji ve Şehinşah ile Gürcistan'a sevk etti. Onların görevleri Kral David'i azletmek ve onun kardeşi Giorgi'yi yerine geçirmektir (Kartlis Tskhovreba, 2014: 384,383; Brosset, 1849: 621,622; Stepannos Orbelean, 2015: 257; Özgüdenli, 2009: 136).

Gürcistan Coğrafyasını iyi bilmesinden dolayı Gazan'ın bu bölgede giriştiği seferlerine iştirak eden Kurmişi, Gazan Han'ın Suriye Seferleri'ne de katılmıştır. Memlûklerin içerisinde buldukları karışıklıklar ve sınır bölgesinde giriştikleri saldırılardan dolayı Gazan, Suriye üzerine sefer düzenlemeyi düşündü. Ardından 23 Kasım 1299 Pazartesi günü Kutlukşah Noyan'ı bir ordu ile öncü birlik olarak gönderdi. Kısa zaman sonra yanında yardımcı kuvvetler ve diğer emirlerin ve Alinak'ın oğlu Kurmişi ile Tebriz'den hareket edip (Vassâf, 2004: 205) 7 Aralık 1299'da Fırat Nehri'ni geçti ve 12 Aralık günü Halep'e ulaştı. Orada çok oyalanmak istemeyen Gazan, Şam'a yürümeye karar verdi. 22 Aralık Çarşamba günü Hıms (Humus) yakınlarında da karşılaşan iki ordu akşama kadar şiddetli bir savaşa tutuşmuş ve nihayetinde Memlûkler ağır bir yenilgi almışlardır (Reşidüddin Fazlullah, 2013: 278,279; Ehrî, 1954: 47; Makrizî, 1938: 229-231; Mîrhând, 1339: V, 405,406). Kurmişi bu savaş sırasında ordunun büyük kolun altında İlbasmuş ve Çiçak'ın ardında bulunuyordu.¹⁹ Savaş sırasında Kutlukşah'ın verdiği bir emirle askerler piyade olmuş ardından ani bir şekilde yeniden süvari olmuşlar. Bu sırada bir kısmı piyade bir kısmı ise süvari şekilde savaşa devam etmişler, okçu atışları sayesinde Memlûkler hezimete uğramak üzereyken Kurmişi ve Mulay sağ ve sol taraftan gelerek düşmanı takibe koyulup Hums Bölgesi'ndeki nehre kadar Memlûkleri ok ve kılıçla ezip beş binden fazla kişiyi öldürmüşlerdir (Vassâf, 2004: 207; İbni Tagrıberdi, 2013: 110; Makrizî, 1938: 278, 279). Bu sırada Şamlı Arap Ordusu'nun önceden aldıkları karar doğrultusunda çöl tarafından çıktığı haberi ulaşmıştı. Gazan, kendi askerlerine yardım için emirlerine komut verdi. Kürbuka, onların yardımı ile Araplara karşılık verdi. Kurmişi ve Çiçak da sol taraftan yardım edince onlar yedi bin Şamlı adamı yok ettiler. Geç vakte kadar devam eden savaş kaybeden Memlûkler, yenilip kaçtılar (Vassâf, 2004: 207,208; Mîrhând, 1339: V, 408). Savaş sırasında göstermiş olduğu şecaatten ötürü mücadelenin kazanılmasına büyük katkı sağlayan Kurmişi, tıpkı babası gibi devlet için önemli ve değerli bir komutan haline geldi. Gazan Han döneminde gerçekleşen seferlere iştirak edip önemli başarılar elde eden Emir Kurmişi, Olcaytu Sultan döneminde de devlet içerisindeki görevlerinin üstesinden gelmiş hatta diğer emirlerin yanında hızla itibarı artmıştı. Bu dönemde Emir İrencin, Rum'da (Anadolu); Sutay, Diyarbakır'da ve Kurmişi ise Gürcistan'da askeri yönetici olarak bulunmakta idiler (Ehrî, 1954: 51). Kurmişi açısından Gazan Han dönemine göre nispeten daha sakin geçen Olcaytu Sultan döneminde Kutlukşah'ın Gilan seferi sırasında öldürülmesi ve onun yerine Emir Çoban'ın geçmesi ve sert bir yönetim sergilemesi artık Kurmişi için hiç bir şeyin eskisi gibi olmayacağını açık bir göstergesiydi. Emir Çoban'ın sergilemiş olduğu bu sert tutum kısa zaman içerisinde devlet kademelerinde kendisine karşı muhalif bir grubun ortaya çıkmasına sebebiyet verecekti. İşte bu muhalif gurubun harekete geçmesini sağlayan kıvılcım Alinak'ın oğlu Kurmişi'den geldi. Kurmişi, Çoban'a karşı girişeceği hareket için bir fırsat aramasına rağmen Olcaytu Sultan zamanında böyle bir imkân elde edemedi. Fakat kararlıydı ve aradığı fırsatı Ebû Saîd döneminde bulacaktı. Aynı şekilde Çoban'da Kurmişi ve taraftarlarından büyük rahatsızlık duymaktaydı.

Emir Kurmişi'nin İsyanı ve Ölümü

Olcaytu Han'ın ölümünün ardından başa çocuk yaştaki oğlu Ebû Saîd'in geçtiği haberinin yayılması üzerine H. 718 (1318-1319) yılında Altın Ordu Devleti yöneticisi Özbek Han (1313-1341), İlhanlı topraklarına doğru büyük bir ordu ile yola koyuldu. Derbend'i geçerek Kür Nehri kenarına geldi. Diğer tarafta ise Ebû Saîd ve Emir Çoban, bütün emirleri ile nehrin kenarına gitti. Her iki ordu nehri geçme teşebbüsü olmadan savaşı karşılıklı ok atışları ile başladılar. Nihayetinde Özbek Han, H.718 yılında geri döndü. Bu haber, Ebû Saîd'e ulaşınca, Sultan, onu takip etmesi için birçok emirini gönderdi. Emir Çoban, Derbend'e ilerleyerek Özbek'in ordusu ile savaşıp geri döndü (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 85,86; Ehrî, 1954: 52).

Emir Çoban'ın Özbek Han'ın askerleri üzerine düzenlediği sefer sırasında daha ileri gitmeyerek Derbend'den geri dönmesi, Sultan Ebû Saîd'i emirlerine karşı gönülden yaraladı. Öyle ki bazı emirler Özbek ile cenk etme hususunda yavaş davranmış ve hatalar yapmışlar, bundan dolayı da Sultan, bunların hepsini gönülde günahkâr kılmıştı. Nihayetinde emirleri, Emir Çoban'a şikâyet etmiş bunun üzerine Emir Çoban abartılı bir tahkikat ve araştırmadan sonra ekserisini suçlu bulmuştu. Suçlu bulunan emirlerden birisi de Emir Çoban'ın tarih sahnesine çıkarken kader birliği yaptığı Emir Kurmişi idi. Özbek Han'ın hareketi

¹⁹ Bu savaş sırasında ordunun sağ tarafının önünde Emir Mulay vardı. Ondan sonra Emirzade Satılmış, ondan sonra Kutlukşah ardından Yemin ve Murted vardı. Ortada Gazan Han, merkez ordunun önünde; sağ tarafta Çoban ve emirleri, merkezin sağında Tuğrulça, büyük kolun altında Evoğlanları bulunuyordu. Ondan sonra İlbasmuş, ardından Çiçak ve ardından da Alinak'ın oğlu Kurmişi ve en son artçı olarak Kürbuka bahadır bulunuyordu. Reşidüddin Fazlullah (2013). *Câmiu't-Tevârih, (İlhanlılar Kısmı)*,s. 279; Uyar (2007). "İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdi el-Hazindâr Savaşı", *International Congress of Asian and North African Studies (ICANAS)*, Ankara, s. 6.

sırasında Sultan'ın fermanı hükmünce bir elçi, orduya iştirak etmesi için Kurmişi'yi çağırarak amacıyla onun yanına gitmişti ama o gelmeden askerler geri dönüşe geçmişti. Çoban, bu vaka sırasında onun davranışlarından rahatsız oldu. Aslında Çoban uzun zamandır Kurmişi'den rahatsızdı ve onu ortadan kaldırmak için fırsat kolluyordu. İşte bu olay, Emir Çoban için bulunmaz bir fırsattı. Yakaladığı bu fırsatı ganimete çevirmek isteyen Emir Çoban, hemen harekete geçti ve Özbek Han ile yapılan savaşa iştirak etmeyen Kurmişi'yi cezalandırmak amacıyla Cengiz Yasası'na başvurulmasını Ebû Saîd'den istedi. Gerçekten de Kurmişi için bu sonun başlangıcı demekti ancak o da babası gibi devrin değiştiğinin farkına varamadı. Birçok kez yarlıg verilmiş olsa da Kurmişi, çeşitli zamanlarda devlete rahatsızlıklar yaşatmaya devam etti. Bütün bu olumsuz düşüncelerin gölgesinde kurulan muhakeme meclisinde Kurmişi'yi hazır ettikleri vakit ona davranışının sebebi soruldu. Kurmişi, Çoban'a: "*Ben kendi askerimle ferman hükmünce geldim ama seni görmedim. Benim günahım ne ola ki?*" dedi. Çoban bu beyandan memnun olmadı ve bu muhakemede Moğol adetlerine göre pantolon hizasında elbise üzerinden yüz sopa vurulması hükmü verildi. Kurmişi'ye iki-üç sopadan fazla vurulmadı. Cereyan eden vaka arza gönderildi ve nihayetinde yeniden tahkikat yapılması için farklı bir memur tayin edilince ceza bu kadarla kaldı. Kurmişi, elbisesini çıkardığında vücudunda herhangi bir yara izi yoktu. Fakat bu olay Kurmişi'nin vücudunda değil ama gönlünde yara açmıştı. Bu sırada Emir Çoban'ın düzenlediği bir içki meclisinde yaşananlar da Kurmişi'nin gönlünde açılan önceki yaralara yaralar eklemiş ve onu derinden incitmişti. Uğradığı onur kırıcı davranışların ardından daha şiddetli bir şekilde cezalandırılacağından korkan Kurmişi, hemen merkezden ayrıldı ve Gürcistan'a giderek isyana başladı (Semerkandî, 1974: 39; Ehrî, 1954: 52; Khwandamir, 1994: 117; Nüveyrî, 2004: XXXII, 230).²⁰ Bu sırada gerek Emir Kurmişi gerekse onunla aynı cezaya maruz kalan bir grup emir, başlarına gelen itibarsızlaştırmayı Emir Çoban'dan bilip: "*Çoban, bizi zapt ve siyaset ile kendisine itaat ettirecek. Bizim babalarımızın mertebesi onun babasınınkinden fazla idi. Kendisini öldürmeyi arzu ediyor ve onu hükümet etmekten men etmek istiyoruz.*" dediler. Uzun bir konuşmadan sonra her nerede olursa olsun zamanını ve fırsatını buldukları vakit Emir Çoban'ı ele geçirip öldürmek üzere birbirleri ile anlaşarak ittifak kurdular. Bu sırada Ebû Saîd, Sultaniye'ye döndü. Emir Çoban, Gürcistan taraflarına doğru yola çıktı ve askerlerinden birçok kişiyi yurtlarına gönderdi. Emir Çoban, oğlu Emir Hasan'ı kendi uruğunun başına tayin etti. Kendisi birkaç süvari ile onlardan ayrıldı ve Gökçe Göl tarafına gidip üç gün orada toy düzenledi. Çoban'ı öldürmek için birbirleri ile sözleşen muhalif grup, yanında birkaç kişiden fazla kuvvet bulunmayan Emir Çoban'ı yakalamak için bundan iyi bir fırsat olmayacağını düşünerek fırsatı ganimet sayıp hemen harekete geçtiler. Emir Kurmişi ve Emir Buka savaş meydanlarında bulunmuş, hızları ve istekleri ile meşhur adamlarıyla Emir Çoban'ı takip edip onu öldürmek konusunda anlaştıktan sonra Çoban'ın arkasından gittiler. Muhalif grup arasında Emir Çoban'ın dostu ve onun taraftarı olan Karatağı isimli bir emir vardı ve o, acele ile Emir Çoban'ı onların niyetinden haberdar etti (Vassâf, 2004: 351). Emir Çoban, kendisine karşı bir ittifakın kurulmuş olduğuna pek de inanmadı. Kendi naiplerinden Ebû Bekr ve oğluna gidip bu olayı tahkik etmelerini buyurdu. Ebû Bekr ve oğlu, olayların iç yüzünden habersiz muhaliflerin yanına ulaştıkları zaman Kurmişi'nin hükmü ile öldürüldüler. Ardından Kurmişi ve yanındakiler acele ile Emir Çoban'ı takip etmek için harekete geçtiler. Emir Çoban, çadırında yemek yediği esnada durumdan haberdar oldu. Yanındakiler Çoban'ı gelişmelere karşı uyararak amacıyla "*Emir gafil olmamalı.*" diyerek onu ikaz ettiler. Çoban, uyanık davrandı ve derhal otağından dışarı çıkıp atına binerek yaklaşık beş yüz süvari ile oğlu Emir Hasan'ın başında olduğu kendi uruğuna doğru yola koyulup onunla birleşti. Yanına gelmeleri için bizzat Çoban tarafından davet edilen emirler gece yarısı Çoban'ın yurduna vardılar. Emir Çoban uruğuna gittiğinde onu takip eden emirlerden birkaçı gelmemişti. Bu duruma çok sinirlenen Çoban, bu işte hatası olduğunu düşündüğü nöker ve naiplerinden bazılarını yanından uzaklaştırdı ve onlardan birkaçını ölüme gönderdi. Emir Çoban'ın yakınlarından olan Tokmak, durumdan rahatsız oldu ve sıranın kendisine gelebileceğinden korktuğu için Emir Kurmişi'nin yanına kaçtı. Aslında Tokmak'ın kaçma sebebi, Çoban'a muhalefette Kurmişi ile görüş birliği içinde olması idi. Çünkü Tokmak, İrencin'in kızı Durayin'i kendi oğluna nişanlamıştı, ancak Sultan Olcaytu, onu Çoban'ın oğlu Dimaşk Hoca'ya vermesini buyurmuştu. Bu olay, ikisi arasında bir husumete sebebiyet vermişti. Bunu dikkate alan muhalifler Tokmak'a zarar vermediler.

²⁰ Emirler ellerine birer kadeh aldıkları şarap meclisinde diz çöktüler ve Emir Çoban, naiplerin başı Emir Necmeddin Ebû Bekr'e kadeh verdi. O, diz çökmeden bu şarabı içti. Bu olay, Necmeddin'in derecesinin artırıldığına nişane olduğu için Kurmişi bu davranışa içerledi. Vassâf (2004). *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, s. 350; Hamdullâh Müstevfî'ye göre Alinak'ın oğlu Kurmişi ve emirlerden bir topluluk Emir Çoban'ın başarılarını kiskancıyorlardı. Özbek Han'ın Kıpçak Coğrafyasından gelip Kür Nehri'ne ulaştığı zaman kadar bir fırsat aradılar. Bu sırada emirler önce savaşa gittiler ancak savaşmadan tekrar geri geldiler. Emir Çoban, Sultan'a yardıma gelmeyen Kurmişi ve yanındakileri sopa cezasına çarptırdı. Onlar bu hareketten tiksindiler. Bu arda Sultan, Sultaniye'ye gitti; Emir Çoban ise oradan Gürcistan'a gitti. Hamdullâh Müstevfî Kazvîni (1944). *Târih-i Güzide*, Neşr.: Abdülhüseyn Nevâi, Müessesesi-İ İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, s. 614.

Düşmanları ilk etapta yirmi bin süvari ile Çoban'ı takibe başladılar (Vassâf, 2004: 351; Nüveyrî, 2004: XXXII, 230).

Muhalifler gece yarısında Çoban'ın yurduna saldırıp orayı dağıttılar ama onu bulamadılar. Yurdu yağma edip nökerlerden bir taifeyi öldürdüler. Ertesi gün Kurmişi ve muhalif grup, Emir Çoban'ın arkasından gitti. Emir Çoban onların gelişinden haberdar olduğu zaman sahip olduğu az miktardaki asker dayanıklılıkta eksik kalmış saf gibi idiler. Ancak Çoban, askerlerinin azlığından dolayı kaçmayıp mücadele etmeye karar verince taraflar savaşmak için saflarından çıktılar. Onlar arasında çetin bir mücadele meydana geldi. Çoban, sahip olduğu az miktar adam ile istekli bir şekilde harp etti. Her iki taraf içinde çetin bir cenk oldu. Emir Çoban'ın nökerlerinden birisi olan Tokmak'ın ittifakıyla Kurmişi'nin asker sayısı artmış ve bu olay Çoban'ın savaşı kaybetmesinde büyük bir rol oynamıştı (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 97; Mîrhând, 1339: V, 491,492; Kazvîni, 1944: 614; Khwandamir, 1994: 117; Şabânkâreî, 1376: 274; Semerkandî, 1974: 39).

Emir Çoban ve oğlu Emir Hasan yiğitçe cenk ettiler ve muhalif askerinden çoğunu öldürdülerse de tarafların sayıları birbirine eşit değildi. Savaşta Emir Çoban yenildi; hatta Emir savaş sırasında attan düşerek yaralandı (Vassâf, 2004: 351). Emir Çoban ve oğlu Hasan: *"Güç yetmeyenden kaçmak peygamberlerin sünnetlerindedir."* diyerek askerlerin arasından çıktılar; hemen ardından komutansız kalan askerler Kurmişi tarafından yenilgiye uğratıldı. Emir Çoban ile oğlu Emir Hasan yanlarında elli süvari ile savaş meydanından dışarı çıkmış ve hiçbir yerde atının dizginlerini geri çekmeden sabahtan akşam geç vakte kadar at sürmüş ve aç-susuz bir çayırlığa varmışlardı. Bu mevzide bir grup, kuzu kebab yapıyordu. Bu adamlar birkaç kez davet ettiler ama Emir Çoban iltifat etmedi ve hızlıca oradan geçti. Emir Çoban'ın kaçtığını öğrenen Emir Kurmişi çok sinirlendi. Tokmak'ın kardeşi Aras'ı üç yüz hızlı süvari ile Emir Çoban'ı takip etmesi için tayin edip onlardan hiçbir yerde durmadan bu iş için bütün gayretlerini göstermelerini istedi. Kurmişi'den aldığı emir doğrultusunda hemen harekete geçen Aras, Emir Çoban'ın kaçmak için kullandığı güzergâhta onu takip etmek için yola koyuldu. Bir mevziye geldiğinde bir topluluk kuzu kebabı yapıyordu ve henüz bu yemeği yememişlerdi. Aras, bu çayıra vardığı an oturdu ve yemek yemekle meşgul oldu. Aras'ın takibi bırakıp yemeye oturması, bir nevi Emir Çoban'ı onların elinden kurtardı. Emir Çoban, Nahcivan'a vardığı zaman oranın hâkimlerinden Melik Ziyaeddin az miktarda yardımda bulunup olanları bilmezlikten gelmişti. Çoban, istekleri vakitlice yerine getirilmediği için Melik Ziyaeddin'i azarladı. Ardından kendisi yüz bin dinar harcayarak ihtiyaçlarını temin ettikten sonra süratle oradan ayrıldı. Ancak halen daha kendini güvende hissetmiyor ve yakalanmaktan korkuyordu. Kaçmaya devam eden Emir Çoban, bu olaydan hemen sonra Tebriz'e gitti. Bu zamanda Tebriz'de divanın mallarını zapt ile meşgul olan Hoca Ali Şah'a, Emir Çoban'ın geldiği haberi ulaştığı zaman onu karşılamak için hazırlıklarını yapıp bütün silah ve teçhizatı onu karşılayacağı yere götürdü. Bu olay, Çoban'ın çok hoşuna gitti. Bir gece Tebriz'de bekledi ama itimat etmedi ve oradan Ucân'a gitmek üzere yola koyuldu. Kurmişi ve adamlarının an be an arkasından geldiğini düşünüp Hoca Ali Şah ile Sultaniye taraflarına yöneldi. Ucân'a vardığı zaman Emir Suyurgatmış ve Emir Kubilay'ı bütün askerleri ile kendisi ve Kurmişi arasında set oluşturmaları için Ucân hududunda bıraktı (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 98; Mîrhând, 1339: V, 492,493; Ehrî, 1954: 52; Semerkandî, 1974: 39,40).

Emir Çoban ve Hoca Ali Şah birlikte Sultaniye'ye doğru yol alırken diğer taraftan Emir Kurmişi, Tebriz'e ulaşıp Emir Çoban'ın Diyarbakır hâkimliğinden azletmiş olduğu kendisi gibi Kerait kavminden olan İreincin'e askeri yardım için elçiler gönderdi (Kazvîni, 1944: 614). Öyle ki Emir Çoban, İreincin'i imareti olan Diyarbakır'dan azletmiş ve oranın idaresini Emir Sutay'a vermiş bundan dolayı da İreincin, Çoban'dan incinmişti. Ardından Emir Kurmişi ile Emir İreincin birleştiler ve her ikisi de gönüllerinde İran Saltanatı üzerine karar kılıp Nahcivan'da ayaklanmanın toplantısını yaptılar. Savaş hazırlıkları ile meşgul olup orada askerlerini topladılar. Ardından Sultan Ebû Saîd'in ağzından yarlıklar yazıp herkese göndererek adamlar çağırıldılar. Bu esnada Kurmişi ve İreincin bir elçiyi de Ebû Saîd'e gönderip Sultan'ın fermanına Çoban'ın başkaldırdığını arz ettiler. Muhalif emirler bir yandan Çoban'ı Sultan'a şikâyet ediyor bir yandan da devleti ele geçirmek için Sultan ile muharebe etme fikrinden vazgeçmeden savaş meydanına geliyorlardı. Sultan'ın ise Çoban ve davranışları konusunda halen daha kuşku ve tereddütleri vardı. Sultan'ın bu düşüncelerini dillendirmesi üzerine endişeye kapılan Çoban, hemen harekete geçmeye karar verdi. Ardından Sultan'a hükümdarlığı üzerinde ortaya çıkan isyan ve sonrasında meydana gelen gelişmeler hakkında bilgi vermesi veya kötü bir durumdan kendisini haberdar etmesi için şehre girmeden önce Hoca Ali Şah'ı Sultaniye'ye gönderdi. Hoca Ali Şah, Sultaniye'ye ulaşıp durumu tetkik ettikten sonra bir ulaşı Emir Çoban'a gönderip ona Sultan'ın asıl düşüncelerini bildirdi. Daha sonra onun hızla Sultaniye'ye gelmesini söyleyip Çoban'dan gayri diğer emirlere Sultan'ın inayet ve merhamet göstermediğini arz etti. Aldığı haberle bir derece rahatlamış olan Emir Çoban, aceleyle Sultaniye'ye geldi (Mîrhând, 1339: V, 493; Khwandamir, 1994: 117).

Bu dönemde Sultaniye'de buluna İreincin'in kızı Kultuğşah Hatun, Sultan Olcaytu'nun dul eşi ve Ebû Saîd'in en büyük hatunuydu. İreincin'in oğlu ve Kultuğşah Hatun'un kardeşi Şeyh Ali ise Ebû Saîd'in

yanında itibar sahibiydi. Muhalif grubun göndermiş olduğu bir elçi başlangıçta Şeyh Ali'yi durumdan haberdar etmişti. Bu sırada henüz Emir Çoban, Ebû Saîd'in huzuruna varmamıştı ve Şeyh Ali, Emir Çoban'ın oğlu Dımaşk'ı bu fırsatta öldürmek istedi. Öyle ki aydınlık bir gecede Dımaşk'ı tutuklayıp mallarını yağmalamaya koyuldu (Vassâf, 2004: 352). Ancak Şeyh Ali, Ebû Saîd'in bu olanlardan dolayı kendisini cezalandıracağını düşünüp endişelendi ve davranışlarından geri adım atmak zorunda kaldı. Ayrıca Emir Sunuc uygun görmediği bu hareketten dolayı Sultan'ın Şeyh Ali'ye mani olması için gayret gösterdi. Ertesi gün Emir Çoban ve Hoca Ali Şah, geri kalanlar emirler ile Sultan'ın huzuruna geldiler ve Kurmişi'nin yanından kaçan birisini Sultan'a arz ettiler (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 99,100; Semerkandî, 1974: 41). Sultan, durumu tahkik ettiği sırada Kurmişi ve yanındaki taife Nahcivan'dan Sultan'ın ordusunu yok etme niyeti ile yola koyulmuştu. Muhalif emirler Tebriz'e vardıklarında orada yağma ve talan ateşini yakmak istediler ama bu davranışın başlangıçta kötü bir nama hâsıl olacağını ve halkın onlardan nefret edeceğini düşünüp endişe edince kendi kendilerine: *"Halk bizden korkar."* deyip bu hayalden baştan vazgeçtiler. İlerlemesine devam eden muhalifler, Ucân hududuna ulaştıkları zaman Emir Çoban'ın orada bir miktar askerler ile bırakmış olduğu Emir Suyurgatmış ve yanındakiler, Kurmişi ve yandaşlarına mukavemet etmek yerine acele ile Sultaniye'ye yönelip Miyanc'a ulaştıkları zaman Sefid Rud'dan geçtiler. Bu sırada muhaliflerin önünden çekilen ordunun çok sayıda asker ile Sultaniye'ye yöneldiği haberi şehre ulaşmıştı. Kurmişi, kendisi ile savaşmayı önünden çekilen askerlerin arkasından Sultaniye'ye doğru ilerlemeye devam etti. Sultan, isyanın gidişatından haberdar olduğu zaman harp elbiselerini hazırlayıp iyi donanımlı askerleri ile Sultaniye'den dışarı çıktı. Sultan, savaş kaidesi olduğu üzere ordusunu sağ, sol ve merkez olarak düzenleyip komutanlarını yerlerine tayin etti. Muhalif tarafta ise Emir İrencin eşi Konkaç Hatun ile merkezde durdu. Kurmişi oğlu Abdurrahman ile ordunun sağ tarafında; Tokmak ve Aras diğer emirler ile ordunun sol tarafında yer aldılar (Vassâf, 2004: 352). Emir İrencin'in kızı ve Ebû Saîd'in en büyük eşi Kutluğşah Hatun, Sultan Ebû Saîd'in yanına bir kişiyi gönderip bir elçiyi babasının huzuruna göndererek onu il olmaya davet edene kadar cenk için beklemesi gerektiğini iletti ve Ebû Saîd'e: *"Belki savaşız ve kan akıtmadan fite teskin olur."* dedi. Bu konu Sultan'ın hoşuna gitti ve bir nevi kayınpederi olan İrencin ile savaşmadan işlerin hallolabileceği fikrine kapılıp bir gün Zencan'da bekledi. İki ordu arasında bir menzil mesafe kaldığı zaman Kutluğşah Hatun güvendiği birisini, babası İrencin'in huzuruna gönderip savaşın durmasını ve kan akıtılmadan bu fitnenin teskin edilmesi gerektiğini arz etti. Gönderilen haberci Kutluğşah Hatun'un babası İrencin'in huzuruna geldiği zaman bu bab da uygun sözler söyledi ama etki etmedi. Emir İrencin sulha razı olmadı. Bu haber Sultan'ın huzurunda arz edildiği zaman Sultan'ın gazabı arttı. Onun hiddetinin ateşi dile geldi ve hareket etmelerini buyurdu. Ertesi gün Minare Köyü'nün yakınında her iki ordu karanlıkta birbirini gördüler ve o gece korkudan iki taraftan hiç kimse atının üzerinden inmedi; böylece sabaha kadar askerini hepsi nöbet tuttu

Aynı gece Kutluğşah Hatun tekrar güvenilir birisini babasının yanına gönderip onu, Sultan Ebû Saîd'e itaate ve il olmaya davet etti. *"Eğer Babam Emir İrencin sözümü dinlerse beni bahtiyar eder."* dedi. Emir İrencin cevapta: *"Eğer bu söz doğru ise suçlarımız baştan aşıyor. Sultan, yarın beyaz bayraklar çeksün bize; bizim gönlümüz rahat olsun ki Sultan'ın hizmetine varalım."* dedi. Aslında bu İrencin'in oynadığı bir oyun ve bir harp hilesiydi. Ancak bu hileyi fark edemeyen Kutluğşah Hatun babasından aldığı cevapla çok mutlu oldu ve bu haberi Sultan'ın huzuruna gönderdi. Sultan, İrencin'e güvenmeyi tercih edip ertesi gün bütün beyaz bayrakların çekilmesini buyurdu. Emir İrencin bu nişaneyi gördüğünde bakışlarını Sultan'ın beyaz bayraklarına çevirip hilesinin işe yaradığını anladı ve gururlanarak: *"Ebû Saîd'in taraftarları bizden korktular."* dedi. Duydukları ve gördükleri karşısında tepkisiz kalmayan Emir Kurmişi: *"Bizim askerimizin korkusu onların kalbine çökmüş. Onların ordusu bizim karşımızda ayakta duramayacaktır. Bu orduyu yendiğimiz zaman İran memleketinin tamamı bizim itaatimizin altında girecektir."* dedi. İrencin'in sözlerinden gururlanan Emir Kurmişi ve Tokmak her biri cesaretleriyle ve yiğitlikleri ile meşhur, iyi donatılmış adamlardan oluşan birkaç ordu ile harbe koyuldular. Diğer tarafta Sultan Ebû Saîd, onların cesaretini, korkusuzluğunu ve merhametsizliğini gördüğü zaman ilk iş olarak Emir İrencin'in oğlu olan gençliğine yeni ulaşmış Şeyh Ali'nin öldürülmesini buyurdu. Ardından Şeyh Ali'nin kesik başını bir mızrağın ucuna geçirip naralar attılar (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 101; Vassâf, 2004: 352; Semerkandî, 1974: 42).

Emir İrencin yaşananları görebilecek kadar yakındı. Oğlunun öldürülmesine şahit olan yaşlı emir, kılıcını çekti ve korkunç bir aslan gibi meydana atladı. Emir İrencin, Ebû Saîd'in askerlerinin dikkatsizliğinden yararlanıp gençlerden iki askeri bir hamlede kesti. Şeyh Ali'nin annesi Emir İrencin'in eşi Koncaç Hatun, kınından çektiği kılıç ile kocasının arkasından gitti ve adam gibi cesurca hamle yapıp birkaç bahadırı kılıçtan geçirdi. Onun yiğitçe hamlelerini gören savaşçılar donup kaldılar. Kurmişi de oğlu Abdurrahman ile cenkte yiğitçe gayret göstermişti. Aynı kabileden akraba olanlar veya bir evden çıkmış iki

farklı gruptaki askerler birbirlerine kılıç ve hançer ile saldırıyorlardı. Her iki taraftan da çok sayıda insan bu mücadele sırasında hayatını kaybetti (Mîrhând, 1339: V, 495; Vassâf, 2004: 352; Semerkandî, 1974: 43).

Muhalliflerin taarruzu altında askerleri ezilirken Ebû Saîd, onların yanındaydı. Askerlerinin düştüğü kötü duruma birinci elden şahit olan Ebû Saîd kılıcını kınından çıkarıp hamle yaptı ve düşmanın üzerine hücum etti. Sultan'ın emirleri ve reisleri, Ebû Saîd'in savaş azmi ile düşmanın üzerine hamle yaptığını gördükleri zaman bir gurup halinde hamle edip kendilerini düşmanın üzerine attılar. Sultan Ebû Saîd, başta Emir Çoban ve oğlu Emir Hasan olmak üzere diğer emirleri ile birlikte aç bir aslan gibi muhaliflere doğru hareket ettiler. Ok, yaydan yağmur ve dolu gibi çıktı. Ebû Saîd'in kuvvetleri üstünlüğü ele aldıkları sırada onların tarafından toz ve topraktan muhaliflerin gözlerini karartan bir rüzgâr kalktı. Başkaldırı ve yoldan çıkmanın sancaklarını yükseltmiş olan başta Kurmişi ve İrencin olmak üzere bu muhalif topluluk, askerlerinin çokluğu ve sayısıyla mağrurlandılar. Çok geçmeden savaş sırasında yaşananlar bu isyankâr emirlerin bahtlarını karartmış ve nihayetinde yaptıklarından pişman olmuşlardı. Son pişmanlık emir ve taraftarlarına hiçbir yarar sağlamadı ve Ebû Saîd ve ordusu cenkte muhaliflerin bazısını öldürdü ve bazısını da yaralı olarak ele geçirdiler. Tokmak'ı savaş meydanında yakaladılar. Emir İrencin'i bir köyde saklandığı sırada esir ettiler. Kurmişi, oğlu Abdurrahman ve yanındaki iki emir ile savaş meydanından kaçtı. Emir İrencin'in eşi Koncak Hatun, çok bahadırılık yapmış ancak savaşta hayatını kaybetmişti.²¹ Bu zafer Ebû Saîd'in olduğu zaman o, atından aşağı indi ve Allaha şükür secdesi için yere kapandı. Savaş sırasında gösterdiği cesaret ve başarıdan dolayı Sultan'a "Bahadır" unvanı verildi. Ardından Sultan, yakalamış olduğu esirleri huzuruna getirip Tokmak'ın kardeşi Aras'ın ve onun akrabalarının orada öldürülmelelerini buyurdu. İsyanın liderlerinden olan Emir İrencin, Tokmak ve Esen Buka'yı ise Sultaniye'ye gönderdi. Oraya vardıkları zaman kancalar yapılmasını ferman buyurdu. İrencin ve yanında bulunan iki emir yapılan bu kancalardan asıldılar. Onların altında bedenleri gazapla helak olana kadar ateş yaktılar ve geri kalan esirlerin boyunları vurdular. Akrabalarını ve taraftarlarını bir başka deyişle onlarla ilgisi olan herkesi öldürdüler. Bu savaşta şahsen bulunmayan bazı emirler, her ne kadar muhalifler ile ittifak içinde olmamış ise de Sultan'ın: "Onlar ile gönül birliği vardır." sözü üzerine aile fertleri ile yasaya gönderildi. Bu olayın haberi Diyarbakır'a ulaştığı zaman muhalifler ile ilgisi olan herkesin yasaya gönderilmesi hükmü verildi. Diyarbakır Hâkimi Emir Sutay oradan hareketle Sultan yanına gitmek için yola koyuldu. Ucân hududuna vardığı zaman Kurmişi ve oğlu Abdurrahman ile iki emirin cenk meydanından kaçtıklarının haberini aldı ve yolda kaçakların buldukları yere dair kendisine bilgi ulaştı. Bunun üzerine Emir Sutay hemen harekete geçti ve kaçakları yakalayıp yanına getirmeleri için bir birlik gönderdi. Emir Sutay kısa zaman içinde kaçakları esir edip Abdurrahman ve yanına bulunan iki emiri orada öldürdü ve Kurmişi'yi Ebû Bekr Seberde ile Sultan'ın huzuruna gönderdi. Kurmişi, Sultan'ın huzuruna ulaştığı zaman hemen onu da diğerlerine yaptıkları gibi eziyetle öldürdüler (Hâfız-ı Ebrû, 1938: 102, 103; Mîrhând, 1339: V, 496,497; Semerkandî, 1974: 43-45; Fasîh-i Hâfî, 1961: III, 39; Kazvînî, 1944: 615; Ehrî, 1954: 52,53; Khwandamir, 1994: 118; Şabânkârei, 1376: 277).²²

Savaş sonrası yaşananlara dair farklı müelliflerden farklı anlatımları mevcuttur. Bu müelliflerden birisi olan Vassâf'a göre: "Savaş meydanından kaçan Kurmişi, Bedreddin Lulu tarafından Gur hududunda yakalanıp gönderilmiş; oğlu ise kaçarak Özbek Han'a sığınmıştır. İrencin ve Kurmişi, Esen Buka, biraderzadesi ve oğlu ile Tokmak boyunlarından ve ayaklarından zincire vurulup şehirde dolaştırılmış ve ardından İrencin, göğsünden oklanarak öldürülmüştür. Devamında İrencin'in oğlu Fadar, Tokmak'ın oğulları Muhammed ve Hüseyin katledilmiştir." (Vassâf, 2004: 353).

Savaş sonrası muhalif gurubun yaşadıklarını fars kaynaklarından daha farklı ve ayrıntılı bir şekilde anlatan diğer önemli bir müellif ise Nüveyrî'dir. Ona göre; "İrencin yakalandıktan sonra Emir Çoban'ın huzuruna getirildi. Onu hemen öldürmek istemeyip işkence ile ıstırap çektirmek istediler ve İrencini bir direğe bağladılar. Bu sırada İrencin küfür edince dilini kesmek istedilerse muvaffak olamadılar. Sonunda çenesinin altından bir şiş sapladılar beyninden çıktı ve öldü. İrencin, üç gün çivili olarak kaldı. Onunla beraber o gün Tokmak ve kardeşi

²¹ Vassâf, Koncak Hatun'un savaş sırasında değil de sonra dan Recm edilerek öldürüldüğünü iddia etmektedir. Vassâf (2004). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, s. 353; Nüveyrî'ye göre ise Koncak Hatun, savaş sırasında yakalandı ve Ebû Saîd'e götürüldü ve yere çalındı. Onların ayakları altında can verdi. Nüveyrî (2004). *Nihâyetü'l-ereb fi fînûnî'l-edeb*, C.XXXII, Neşr.: Üstaz İbrahim Şemseddin, Beyrut, s. 233.

²² İbn Kesîr'e göre bu senede Tatarlar arasında büyük vak'a meydana geldi. Şöyle ki: Tatar hanı Ebû Saîd, Çoban yüzünden sıkıntıya düşmüş, onu yakalamaktan aciz kalmıştı. Ümerâdan bir grup, Çoban'ın haktan geleceklerini Ebû Saîd'e taahhüt etmişlerdi. Taahhütte bulunanlar arasında babasının dayısı Ebu Yahya, devlet ekâbirinden Dokmak (Tokmak) ve Kureşi (Kurmişi) de vardı. Bunlar Çobanı yakalamak istediler. Ancak Çoban kaçıp Sultan'ın yanına gitti. Tatarların yaptıklarını ona anlattı. Beraberinde Vezir Ali Şah da vardı. Sultan'a meseleyi anlatmaya devam etti. Yanından ayrılmadı. Nihayet Sultan, Çoban'dan hoşnut oldu ve ona büyük bir orduyu takviye olarak verdi. Sultan'ın kendisi de onunla birlikte sefere çıktı. Tatarlarla karşı karşıya geldiler. Savaştlar, onları bozguna uğrattılar. Bir kısmını da esir aldılar. Çoban onlara hâkim oldu. Onlardan bir kısmını öldürdü. İbn Kesîr (1985). *El Bidâye Ve'n-Nihâye*, C. XIV, Çev.: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul, s. 167-169.

Aras da çivilendi. İrencini'in cesedi iki gün böyle kaldı üçüncü gün ise başını kestiler ve Horasan, Azerbaycan, Anadolu ve Diyarbakır'da dolaştırdılar. Yedinci günü Kurmişi'yi getirdiler, sakalını yoldular, başına bir keçe külah geçirdiler ve bir tahtaya çivilediler Sultaniye şehrinde dolaştırdılar sonra Çoban'ın huzurunda öldürdüler 719 Cemaziyelahir (1319 Temmuz). 719 Cemaziyelahir'in başlangıcından Şevval ayının sonuna kadar 36 emir tutuklandı ve bunların hepsi idam edildi. Çok sayıda muhalif bu şekilde işkence ile katledildi. Çocuk ve kadın olduğuna bakılmadı ve hiç kimseye merhamet gösterilmedi.” (Nüveyrî, 2004: XXXII, 232,233) ²³

Sonuç

Alinak'ın dedesi Kaydu'nun Cengiz Han'a karşı sergilemiş olduğu sadakat ve Cengiz'in daha sonra Tuğrul ile giriştiği mücadeleyi kazanarak Kerait boylarını kendi hâkimiyetine alması artık Keraitleri Moğol Devleti'nin ayrılmaz bir parçası haline getirmişti. Cengiz, tabiiyeti altına giren ve kendisine sadakatle hizmet eden Kerait halkını eritmek istemiş ve bu amaç doğrultusunda onları muhtelif Moğol kabileleri arasında taksim etmişti (Grousset, 2011: 221). Bu taksim, ilk etapta Keraitler için kötü sonuçlar doğurmuş gibi görünse de ilerleyen dönemlerde Alinak'ın babası Tukor gibi önemli bireylerin devlet kademelerinde kendini gösterebilecek yerlere gelmesi Keraitleri Moğollar için daha değerli kılmıştır. Bununla birlikte Alinak'ın, babası Tukor gibi bitikçi olmak yerine dedesi Kaydu gibi askeri sınıfta hizmet yolunu seçip binlik komutanı olarak başladığı görevinde hızla yükselerek askeri sınıfta kendini göstermeye başlaması aslında Hülagu ile batıya gelen Keraitlerin kaderini de değiştirmiştir. Cengiz Han'ın ilk yıllarından itibaren Keraitler ile Han sülalesi arasında kurulan iyi ilişkiler, sonraki Moğol Hanları döneminde de devam etmiş öyle ki Hülagu'nun sevgili eşi Dokuz Hatun'un Kerait kavminden olması Keraitlerin İlhanlılar için ne denli önemli olduğunun açık örneği olmuştur.

Ayrıca Hülagu'nun yaşı küçük olmasına rağmen Alinak'ı binliğe “Komutan” olarak tayin etmesi ona dair güvenini göstermektedir. Hülagu'nun kendine karşı duyduğu güveni boşa çıkarmayan Alinak, kısa zamanda önemli başarılar elde etmiş gerek Gürcistan'da gerekse Suriye'de yapılan seferlere iştirak ederek savaş sırasında kendisine verilen görevleri de layıkıyla yerine getirmiştir. Özellikle Abaka Han döneminde 1281 yılında meydana gelen Hums Savaşı'nda sergilemiş olduğu üstün başarı, Moğolların yenilgisine engel olamamışsa da Alinak'ın göstermiş olduğu mücadele azmi, Han tarafından çok beğenilmiş ve takdir edilmiştir. Ancak savaş meydanlarında sergilemiş olduğu beceriyi siyasi hayatta gösteremeyişi aslında Alinak'ın sonunu hazırlayan en önemli sebep olmuştur. Sultan Ahmed döneminde hükümdar ailesi ile kurduğu evlilik ilişkisi sayesinde devletin en kudretli adamlarından biri olan Alinak, güç ve hırsın gölgesi altında devrin değiştiğini fark edememiş ve giriştiği iktidar mücadelesinde kaybeden tarafta yer almıştır.

Mücadele ve savaşlarla geçen uzun ve yorucu bir ömrün ardından gece yarısı çadırında uyurken uğradığı suikast sonrası hayata gözlerini yuman Alinak'ın yerini alan kişi en az onun kadar becerikli ve ihtiraslı olan oğlu Kurmişi idi. Fakat Kurmişi, babası gibi iktidar mücadelesinde kaybeden tarafta olmak yerine her şeyi göze alarak Emir Çoban ile kaçıp Gazan'ın yanına gelmiş; bu hareket aslında Kurmişi'nin kaderini değiştirmiştir. Başlangıçta kader birliği yaptığı Emir Çoban ile ilişkileri iyi düzeyde devam ederken Çoban'ın Kutlukşah'ın yerine geçmesi ve gerek Olcaytu Sultan gerekse Ebû Saîd dönemlerindeki etkin ve güçlü pozisyonu her şeyi derinden etkilemiştir.

Olcaytu Sultan öldükten sonra yerine onbir yaşındaki oğlu Ebû Saîd geçmiş; ordu ile memleketi idare etme işi Çoban'a kalmış; ancak onun sergilemiş olduğu yönetim kısa zamanda kendisine karşı muhalif bir grubun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle büyük tarihçi ve önemli bir devlet adamı olan Reşîdüddin Fazlullah'ın Olcaytu Sultan'ı zehirleyerek öldürdüğü iddiası ile suçlanıp idam edilmesi, Çoban'ın devletteki hâkimiyetini perçinlemiş ve tam anlamıyla rakipsiz bir hale gelmiştir, bu da başta eski kader arkadaşı Kurmişi ile Çoban'dan incinen emirlerin birlik olup harekete geçmelerini sağlamıştır (İbn Kesîr, 1985: XIV, 144-147). Her iki devlet adamı da birbirlerini yok etmek için fırsat kollarken Altın Ordu hükümdarı Özbek Han'dan gelen saldırı, emirlerin hesaplaşması için fırsat doğurmuştur. Emir Kurmişi, savaş sonrası suçlanıp kurulan mahkeme sonrası aşağılanarak ve küçümsenerek cezalandırılmasını hazmedemeyerek Gürcistan'da isyana başlamıştır. Bu isyana taraftar ararken kendisi gibi Kerait kavminden ve Çoban'dan incinmiş olan güçlü bir emiri yani İrencin'i de yanına çekmiş ve artık İlhanlılar' da devlet iki blok haline gelmiştir. Bir tarafta Kurmişi ve İrencin diğer tarafta ise Sultan Ebû Saîd ve Emir Çoban. Kurmişi ve İrencin özellikle Sultan'ın şahsi gayretleri sayesinde savaş sonrasında ele geçirilmiş ardından feci şekilde öldürülerek bu muhalif gurup ortadan kaldırılmıştır. İlk etapta Çoban karşıtlığı ile başlayan bu muhalif hareketin sonradan devlete ve Sultan'a karşı topyekûn bir isyan hareketine dönüşmesi İlhanlı hâkimiyetini tehdit eder hale gelmiş; devlet otoritesini yeniden tesis etmek isteyen Sultan, âsi emirleri kan dökülmeden bu davranışlarından vazgeçirmeye çalışmıştır. Barış için girişilen bütün gayretler sonuçsuz kalınca Sultan,

²³ İbn Kesîr'e göre Çoban, bu sene sonuna kadar devam eden savaşta onlardan yaklaşık kırk emiri öldürmüştü. İbn Kesîr (1985). *El Bidâye Ve'n-Nihâye*, C. XIV, s. 169.

gerekeni yaparak isyanı kanlı bir mücadele sonrası bastırmıştır. İlhanlı tarihi açısından dönüm noktası sayılabilecek bu isyan ve sonrasında yaşanan hadiseler yalnız Emir Çoban'ın işine yaramış ve devlet tam anlamıyla o ile çocuklarının insafına terk edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABŪ'L FARAC, Gregory (1999). *Abū'l-Farac Tarihi*, C.II. Süryaniceden Çev.: Ernest A. Wallis Budge, Türkçe Yay.: Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yay., Ankara.
- ALLEN, W.E.D. (1932). *A History of The Georgian People*, London.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmud-i (2000). *Müesmeretü'l- Ahbâr*, Çev.: Mürsel Öztürk, TTK. Yay., Ankara.
- AMİTAİ, Reuven -Preiss Amitai (1995). *The Mamluk-Ilkhanid War*, Cambridge 1995.
- AŞTİYÂNİ, Abbâs İkbâl (1986). *Târîh-i Moğol*, Müessesesi-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran 1986.
- BEDROSIAN, Robert (2004). *Het'um the Historian's History of the Tartars [The Flower of Histories of the East]*, compiled by Het'um the Armenian of the Praemonstratensian Order Translated by Robert Bedrosian, Long Branch, New Jersey, 2004.
- BENÂKETİ, Fahrüddin Ebü Süleymân Dâvüd b. Tâcuddin Fahr-i , (1969). *Târîh-i Benâketi (Ravzat ül'l-elbâb fi ma'rife't-tevârîh ve'l-enisâb)*, Neşr.: Cafer Şiar, Çaphane-i Daverpenah, Tehran 1343.
- BROSSET, Marie F. (1849). *Histoire de la Géorgie*, S.Petersbourg.
- EBŪ'L-FEREC İBNÜ'L İBRİ (2011). *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, TTK. Yay. Ankara,
- EHRÎ, Ebü Bekr Kutbî el- Ehrî, (1954). *Ta'rikh-i Shaikh Uwais*, (History of Shaikh Uwais), Trans.: J.B.Van Loon Mouton.
- FASÎH-İ HÂFÎ, Fasih Ahmed b. Celâleddin Muhammed Hâfi (1961). *Mücmel-i Fasîhî*, C. II.-III., Neşr.: Muhammed Ferruh, Meşhed 1340.
- GALSTYAN, A.G. (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, Çev.: İlyas Kamalov, Yeditepe Yay., İstanbul.
- HÂNDMİR, Gıyâseddin Hândmîr b. Hâce Hüsâmiddin Muhammed b. Hâce Celaliddin Muhammed (1983). *Târîh-i Habîbü's-Siyer fi Ahbâri Efrâdi Beşer*, 941/1535. C.II.-III., Neşr.: Muhammed Debîr-i Siyâki, Kitâbfuruş-i Hayyam, Tahran.
- GROUSSET, Rene (2011). *Stepler İmparatorluğu, Attila, Cengiz Han, Timur*, Terc.: Halil İnalçık, Yay. Haz.: Ertuğrul Tokdemir, Mustafa Dönmez, TTK. Yay., Ankara.
- HÂFİZ-İ EBRŪ, (1938). *Zeyl-i Cami'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, Neşr.: Hânâbâ Beyânî, Tahran.
- İBN KESİR, (1985). *El Bidâye Ve'n-Nihâye*, C. XIV., Çev.: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul.
- İBNİ TAGRİBERDİ, (2013). *En-Nüccümü'z-Zâhire*, (Parlayan Yıldızlar), Çev.: Ahsen Batur, İstanbul
- KARTLİS TSKHOVREBA, (2014). *Kartlis Tskhovreba*, (A History of Georgia), Trans.: Dmitri Gamq'relidze, Ed.: Roin Metreveli and Stephen Jones, Georgian National Academy of Sciences, Artanuji Publishing, Tbilisi.
- KAZVİNİ, Hamdullâh Müstevfî (1944) . *Târîh-i Güzîde*, Neşr.: Abdülhüseyin Nevâi, Müessesesi-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran.
- KHWANDAMİR, (1994). *Habîbu's-Siyar*, Tome Three, Part One Genghis Khan-Amir Temür, Translated and Edited W. M. Thackston, Harvard University.
- MİKABERİDZE, Alexander (2007). *Historical Dictionary of Georgia*, Toronto.
- MİR HÂND, Mir Muhammed b. Seyyid Burhâneddin Havendşâh (1339). *Târîh-i Ravzatü's-Safâ Fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, 903/1498., C. IV- V., Müessesesi-i Hayyam ve İntişarat-ı Piruz, Tahran.
- MOĞOLLARIN GİZLİ TARİHİ, (2010) Moğolların Gizli Tarihi, Terc.: Ahmet Temir, TTK. Yay., Ankara.
- NÜVEYRİ, Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî (2004). *Nihâyetü'l-ereb fi fününi'l-edeb*, C.XXXII., Neşr.: Üstaz İbrahim Şemseddin, Beyrut
- ŞABÂNKÂREİ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. (1376). *Mecmaü'l-ensâb*, Neşr.: Mir Hâşim-i Muhaddis, Tahran
- ÖZGÜDENLİ, Osman G., (2009). *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul.
- REŞİDEDDİN FAZLULLAH, (1998). *Câmi'ü't Tevârîh*, C.I.-III., Terc.: W.M. Thackston, Harvard Üniversitesi 1998.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLÂH-İ HEMEDÂNİ (1983). *Câmi'ü't-Tevârîh -718/1318-*, C. I-II., Yay./Haz.: Behmen Kerimi, İntişarat-ı İkbâl, Tahran.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH (2013). *Câmiu't-Tevârîh, (İlhanlılar Kısmı)*, Çev.: İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Kelejani, TTK. Yay., Ankara.
- SEMERKANDİ, Kemaleddin Abdurrezzak-ı (1974). *Matla-ı Sa'deyn ve Mecma-ı Bahreyn*, Neşr.: Abdülhüseyin Nevai, Tahran.
- SPULER, Bertold (1957). *İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür, İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Çev.: Cemal Köprülü, Ankara
- STEPANNOS ORBELEAN, (2015), *History of the State of Sisakan*, Trans.: Robert Bedrosian, Long Branch.
- VASSÂF, Şerefeddin Abdullâh b. İzzeddin Fadlullâh b. Ebü Nuaym Yezdî Şirazi (2004). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, Neşr.: Abdul Muhammed Ayeti, Institute for Humanities an Cultural Studies, Tehran.
- MAKRİZİ, Taküyiddin Ahmet bin Ali (1938). *Kitabü's-Sülûk fi Marifeti Düvel el-Mülûk*, Yay. M. Zaide, Kahire 1936-38. II. Türkçe Terc. Zakir Kadiri UGAN. (T.T.K. Tercüme Bölümü Yayınlanmamış Daktilolu Tercüme Yazmalar).
- TELLİOĞLU, İbrahim (2009). *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serander Yay., Trabzon.
- UYAR, Mustafa (2007). "İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî el-Hazindâr Savaşı", *International Congress of Asian and North African Studies (ICANAS)*, Ankara.